

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВЕТИ КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ”

ГЕОЛОГО-ГЕОГРАФСКИ ФАКУЛТЕТ

Катедра „Регионална и политическа география”

ФИКРИ ЯКУБ ЕЛЛЕЗ

**КУЛТУРНО – ПОЛИТИЧЕСКИ АСПЕКТИ
НА ТРАНСГРАНИЧНОТО СЪТРУДНИЧЕСТВО
ИЗТОЧНИ РОДОПИ – ЗАПАДНА ТРАКИЯ
(на примера на мюсюлманските етно-социални общности)**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

**НА ДИСЕРТАЦИЯ ЗА ПРИДОБИВАНЕ НА ОБРАЗОВАТЕЛНА И НАУЧНА
СТЕПЕН**

„ДОКТОР“

**НАУЧНА СПЕЦИАЛНОСТ: 01.08.13. ГЕОГРАФИЯ НА СТРАНИТЕ
/РЕГИОНАЛНА
И ПОЛИТИЧЕСКА ГЕОГРАФИЯ/**

НАУЧЕН РЪКОВОДИТЕЛ: доц. д-р МАРИН РУСЕВ

СОФИЯ, 2016

Дисертационният труд е обсъден и предложен за защита на заседание на катедра Регионална и политическа география на 12. 01. 2016 г.

Дисертацията се състои от увод, 3 глави, заключение, приноси, литература, списък на използваните съкращения и приложения с общ обем от 190 страници. Броят на представените в автореферата илюстрации е редуциран, а тяхното номериране е идентично с основния дисертационен труд.

Защитата на дисертационния труд ще се състои
на.....от.....часа на Г. в зала
№на СУ „Св. Климент Охридски“.

Материали по защитата са предоставени в Деканата на ГГФ, каб.
254 (Северно крило на Ректората), СУ „Св. Климент Охридски“.

СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

УВОД	4
ПЪРВА ГЛАВА. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧНИ ОСНОВИ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО	5
1.1. Културна, политическа и историческа география –същност и проблеми на интердисциплинарното взаимодействие	5
1.2. Междудържавни граници, пригранични територии и отношения – бариерни функции и интеграционен потенциал	13
1.3. Формиране на политическата карта на Балканите и България – опит за историкогеографски анализ	16
ВТОРА ГЛАВА. СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКО РАЗВИТИЕ И ИНТЕГРАЦИОНЕН ПОТЕНЦИАЛ НА ИЗТОЧНИТЕ РОДОПИ И ЗАПАДНА ТРАКИЯ	23
2.1. Българо-гръцки отношения и периферно развитие на Източните Родопи и Западна Тракия от Освобождението до края на Студената война	23
2.2. Институционални политики на субрегионална интеграция и трансгранично сътрудничество между България и Гърция	25
2.2.1. Регионалната интеграционна парадигма в европейски контекст	25
2.2.2. Съвременни форми на субрегионална интеграция и институционални политики на ЕС, България и Гърция в областта на трансграничното сътрудничество	28
2.3. Съвременен потенциал за развитие на трансгранично сътрудничество между административните области Кърджали и Родопи	29
2.3.1. Комплексна географска характеристика на Източни Родопи и българската административна област Кърджали	30
2.3.2. Комплексна географска характеристика на Западна Тракия и гръцката административна област Родопи	33
2.3.3. Сравнителна характеристика, предпоставки и възможности за социално-икономическо сътрудничество между административните области Кърджали и Родопи	38
ТРЕТА ГЛАВА. ЕТНО-СОЦИАЛНИ АСПЕКТИ НА ТРАНСГРАНИЧНОТО СЪТРУДНИЧЕСТВО ИЗТОЧНИ РОДОПИ – ЗАПАДНА ТРАКИЯ	39
3.1. Традиционните краеведски изследвания като база за историко-географски анализ на общественото развитие в трансграничния регион	39
3.2. Опит за географски анализ на социално-икономическите връзки между Източни Родопи и Западна Тракия чрез използване на анкетния метод	39
3.2.1. Формиране на селищната мрежа и етно-културния облик на населението	40
3.2.2. Културна дифузия и развитие на социално-икономическите връзки между Източни Родопи и Западна Тракия	44
3.2.3. Роля на мюсюлманските общности в съвременното трансгранично сътрудничество между общините на Кърджали и Родопи	48
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	
ЛИТЕРАТУРА	
ИЗПОЛЗВАНИ СЪКРАЩЕНИЯ	
ПРИЛОЖЕНИЯ	

УВОД

Изследването на настоящата научна проблематика е подчинено на идеята за използването на единна парадигма при проучването на прекъснатите културно-политически отношения на мюсюлманските общности между Източните Родопи и Западна Тракия, които поради идеологически и политически причини са продължително време разделени една от друга. Турската етническа общност в посочените територии от периферията на България и Гърция е геоисторическа диаспора, която се формира в резултат на сложни етнически, социални и културни процеси от османската военно-политическа и културна инвазия на Балканите след XIV в.

Настоящото изследване представя анкетни свидетелства на респонденти от селища в област Кърджали, чрез които до голяма степен се придобива автентична хронологично-хорологична представа за културния ландшафт на мюсюлманските общности в Източните Родопи и прилежащия им граничен регион на Западна Тракия. Тези общности имат свое самостоятелно цивилизационно пространство, в което от няколко столетия протичат специфични процеси на културно-политическа дифузия. На фона на общата балканска историческа динамика те могат да послужат като верен ориентир за развитие в условията на не по-малко динамичното ни съвременно развитие.

Актуалност на темата

Актуалността на изследването се определя от асиметричното съществуване на значима, но слабо проучена в пространствено-географски смисъл проблематика, която в продължение на десетилетия остава в „сянката“ на традиционния Български национален въпрос. Докато неговата „Беломорска следа“ е обект и предмет на стотици проучвания с висока научна стойност, историческата география на една от значимите пригранични етно-конфесионални групи в България не получава безспорно необходимото обществено и научно внимание. В условията на задълбочаваща се континентална интеграционна динамика всеки аспект на приграничните отношения има своята потенциална и прагматична значимост. Те придобиват особена тежест на фона на прекъснатите в продължение на десетилетия родови и социо-културни връзки.

Обект и предмет на изследването

Обект на настоящото изследване е общото географско пространство на Източни Родопи и Западна Тракия, а основен предмет – вътрешните дифузно протичащи процеси на културно взаимодействие, изразени чрез една от основните му движещи сили през последните векове – мюсюлманските етно-социални общности. Специфичен предметен изследователски акцент в това отношение са съвременните трансгранични форми на това взаимодействие, пречупени през призмата стохастично прекъснатите през „студената война“ социално-икономически, културно-политически и родово-семеини връзки.

Цел и задачи на изследването

Главна цел на дисертационния труд е да се разкрият основните културно-политически аспекти на потенциала за дифузно взаимодействие и целенасочено прагматично институционално сътрудничество в трансграничния регион на Източните Родопи и Западна Тракия. Първостепенна векторна ос на така формулираната главна цел е нейното апробиране чрез не особено популярния в българското и гръцкото обществено съзнание изследователски ракурс – темата за турските и мюсюлманските малцинствени общности. Тема, която при стесняване обхваща на изследване в периферни крайгранични рамки, излиза извън стандартно възприетата сравнителна или превъзходна понятийна норма.

Постигането на декларираната главна цел на изследването изисква да се решат следните основни задачи:

1. Дефиниране на интердисциплинарната същност на трансграничните интеграционни процеси в зоната на контакт между културна, политическа и

историческа география и тяхното отражение върху политическите граници и прилежащите им територии.

2. Историко-географски анализ на социално-икономическата динамика в периферното развитие на Източните Родопи и Западна Тракия и оценка на потенциала им за съвременно трансгранично сътрудничество на фона на общите тенденции в двустранните българо-гръцки отношения и континенталните интеграционни процеси.

3. Изследване ролята на турско-мюсюлманските общности за социално-икономическото развитие и вътрешната динамика на дифузните отношения между Източните Родопи и Западна Тракия, функционирането на селищната мрежа и свързващата ги транспортна инфраструктура, формирането на техния антропологичен облик, етно-културна и топонимична традиция.

4. Изясняване на условията за възстановяване и възможностите за задълбочаване на съвременните интеграционни процеси в общия трансграничен регион, като се оценява водещата роля на институционалните политики и деловите инициативи. Основен акцент в това отношение се поставя на разнообразните форми на трансгранични партньорства и реализирането на съвместни проекти под егидата на различни европейски интеграционни програми и механизми.

Методология на изследването

Разработването на дисертационната тема е съгласувано с редица утвърдени общонаучни методологични принципи, както и с традиционни общогеографски методи. Като цяло изследването е подчинено на пространствения географски анализ и синтез. При анализа на пространствената културна дифузия в изследвания регион и отраженията ѝ върху неговия съвременен облик е използван историческият подход. Като своеобразен общ методологичен знаменател на хронологичните и хорологичните аспекти на изследването служи културно-цивилизационният подход.

Изясняването на социално-икономическата структура и тенденциите в съвременното развитие на общото географско пространство в Източните Родопи и прилежащата му беломорска част на Западна Тракия наложи широко използване на системно-структурния, математико-статистическия, сравнителния и балансовия метод. За по-подробно и нагледно проследяване на отделни относително статични позиции са използвани статистически абсолютни и/или относителни таблици, както и редица графики и картосхеми. Универсална роля за постигане на поставените изследователски задачи играе картографският метод.

С много висока изследователска ефективност се оказаха проведените близо 150 анкетни проучвания, представително разпределени сред общините на област Кърджали. Техните резултати са отразени в трета глава, като много от тях спомогнаха за потвърждаване и/или конкретизиране на изводите, получени от исторически и краеведски източници.

В настоящото изследване е направен опит да се използва методологичния потенциал на сложно съчетание от значими обществени научни направления. В ролята на общ знаменател се използва хронологичната/хорологичната същност на природно и социално детерминираното географско пространство, пречупено през призмата на поливариантния културнополитически/историкогеографски анализ.

ПЪРВА ГЛАВА. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧНИ ОСНОВИ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

1.1. Културна, политическа и историческа география – същност и проблеми на интердисциплинарното взаимодействие

Braudel (1980) определя цивилизацията като пространство, културна зона, сбор от културни характеристики и феномени, а Wallerstein (1992) – като специфична конценрация на материална и духовна култура. Dawson (1978) я представя като продукт на специфичен културно-творчески процес. Spengler (1926) смята, че тя е неизбежната участ на културата и общ акцент на общественото познание. За Хънтингтън (1999) цивилизацията има полиаспектна локална и регионална семантичност и може да се

отъждестви с понятието култура. Като своеобразен общ методологичен знаменател на изведените от тях изводи можем да определим връзките обектно-предметните връзки между пространство, цивилизация и развитие (фиг. 1).

Фигура 1. МЕТОДОЛОГИЧНА ОСНОВА НА ОБЩЕСТВЕНИТЕ НАУКИ

Концепцията на Данилевский (1869) за локалните цивилизации отрича глобалната цивилизация. Според нас обаче, това може да се приеме като достоверна

теза предимно от историческа гледна точка и все по-трудно може да се защити в условията на съвременното цивилизационно развитие, въпреки продължаващите противоречия между раси, нации, страни и племена. Глобалната цивилизация е реално съществуваща, като отразява единството на човешкия род, неговите интереси, историческа му съдба и съвременна мисия.

Всяка изведена общосистемна закономерност на общественото битие се характеризира с пространствено-времева динамика. Географията е една от уникалните общосистемни науки, представящи тази динамика (фиг. 2). Бунге (1967) я определя като унитарна наука за хорологичните аспекти на зависимостите между природни и обществени явления/процеси в глобален, регионален и локален план.

Фигура 2. ХОРИЗОНТАЛЕН СТАТУТ НА ГЕОГРАФИЯТА СРЕД ОБЩЕСТВЕНИТЕ НАУКИ

Резултативната интердисциплинарна същност и структура на географията може да се представи схематично и във верикален план и съподчинен порядък с оглед на мястото на културната и политическа география в системата на обществените науки (фиг. 3), но само и единствено, ако се приемат условно в своята алтернативна многовариантност.

Според Дойков и Дерменджиев (1996) основен обект на изследване на обществената география е общественото пространство и неговата организация. С възможно най-широк методологичен обхват за неприродното предметно тълкувание е културната география. За да се демонстрират нейната същностна характеристика и специфични особености трябва да се вземат под внимание редица дискуссионни проблеми на идентификацията, както и отношенията между значими общонаучни категории като култура, цивилизация, общество, икономика, политика, философия, история, психология.

Фигура 3. ВЕРТИКАЛЕН СТАТУТ НА КУЛТУРНАТА И ПОЛИТИЧЕСКАТА ГЕОГРАФИЯ В СИСТЕМАТА НА ОБЩЕСТВЕНИТЕ НАУКИ

КУЛТУРНА И ПОЛИТИЧЕСКА ГЕОГРАФИЯ

Културната, политическата и историческата география заема водещо място в структурата на обществените географски науки. Sauer (1962) подчертава, че културната география свързва географията с елементите на културата, които придават отражение на територията чрез ландшафта; културата е динамичният фактор, природният ареал – среда на неговото действие и фундамент за формирането на културния пояс. Според Vidal de la Blache (1922) при разрастването на ойкумена човешките общности създават определени култури и начини на живот. Същият отчита ролята на духовната култура за обособяването на всеки регион и неговата нематериална ценностна система.

Sauer (1925) счита, че културните пространства са фундамент на географията. Оток (1992) отбелязва, че културната география изследва пространствените обществени структури, взаимодействието им с географската среда в търсенето на пътища и методи за оптимизирането им. В този смисъл Стоянов (2004) представя и пространствените основи на социалната диференциация. Типични примери са

националните държави, социално диференцираното им пространство от гледна точка на територии, народи и институции.

Според Ritter (1833) културният елемент на географията е променлива величина. На тази основа отношенията природа-човек се представят като исторически променлива величина. Според еволюционно-позитивистичната концепция на Ratzel (1882) и неговата антропогеография хората се разселват в природата и са зависими от съществуващите природни условия. Повтарящите се отношения между природата и хората се определят като формулирани географски закономерности. Според него (1902) самостоятелният типологичен стандарт за културата е пряко свързан с равнището и темпераментът на нейната географска определеност.

За Hettner (1929) културната география се отнася за всеки аспект от събирателната за нея социална формация, като обединява и има веществена форма, практическа дейност или представлява установена стойност, развиват се отношенията с природата, които са фундамент за преценяването на културните пейзажи и региони.

Като основа за своята евразийска теория Гумилев (1992) използва културната география, като акцентира на гекултурното влияние на Русия върху ортодоксалния свят и за формирането на славянско-азиатски огромен етнос в геопространството от Балтийско море до Тихия океан. Културно-емоционално-идеологическите елементи на гумилевата теория за пасионарност са обективно отражение на историческото развитие.

Според Reclus (1908) между човека и природата съществува постоянно и активно взаимодействие. Влиянието на пространството върху хората зависи от културното ниво, на което се намират народите. Основен акцент се поставя върху причините за възхода и упадък на обществата и закономерния исторически ход на процесите в културното геопространство.

Claval (1995) поддържа възгледа, че културната география се базира на адаптирането на човечеството към природната среда и попултни ефекти като човешко поведение, разпределението на обществените формации, приемането на решения, свързани с културни и социални императиви.

Всяка природна цялост (геоморфоложка, хидроложка и пр.) катализира формирането на завършена географска цялост (област, страна), в която етническите отношения, „развоят на селищата и ходът на стопанството се изравняват, уеднаквяват, сливат се в една общност“ (Яранов, 1926). Това се дължи на обстоятелството, че природните условия, ако не напълно, то в определена степен, направляват политическите събития, културната история и стопанския напредък.

Критичен анализ на емпиричното в културата прави Hegel (1821). Според него човекът е „потискан от природата“, не може да се отдели от нея, което катализира появата на висша духовна култура. „Природата не може да предложи себе си като средство за формиране на феномените на културата“.

Brodel (1987) определя географското пространство за основа, от която се обособява колективният менталитет и се формира ареалът на културата. В прагматичните интерпретации на James (1959) естествената среда разделя света на осем основни моделни зони, в които човекът се приспособява активно към изменящите се условия. Така трайността на регионите на културата се определя на дотолкова значима, доколкото действителността позволява решаването на практическите задачи на субектите.

Отношенията между обществено-политически организирани пространства са предмет на познанието от древни времена. Необходимостта от управление на обществените процеси (политически, икономически, демографски) се катализира от етнически миграции, военни кампании, търговски контакти, изграждане на пътища, напоителни и отбранителни съоръжения, държавно устройство.

Античните пространствени изследвания съпътстват редица комплексни по своя характер трудове и са типични за представители на първите цивилизационни огнища в

Китай, Индия, Близкия изток и Средиземноморието. През Късното Средновековие пространственото познание придобива предимно европейски облик, става до голяма степен подвластно на междупредметната научна диференциация и обособяването на изследователски области с прагматична самостоятелност. За обществения клон от географските науки най-голямо значение в това отношение придобиват философията, историята, политологията, социологията, икономиката, както и многобройните им интердисциплинарни съчетания. Всяко от тях създава уникални възможности за взаимодействие с географията и формирането на важни нейни направления, с което се формира нейния съвременен статут в системата на научното познание и модерната ѝ вътрешна структура.

С най-голямо значение за съвременния интердисциплинарен потенциал на географската наука са формулираните още от Хердер (1744–1803) и Кант (1724–1804) постановки за пространствено-времевата същност на цивилизационното развитие и нейната философски детерминирана триединна същност. Така в зоната на контакт между философия, история, културология, политология, социология, право, география и др. формират интердисциплинарни направления като културна и политическа география, странознание, международни отношения и сигурност, конфликтология, геополитика, геостратегия, електорална география, регионална политика и др. Представените на фиг. 4 йерархични връзки и методологична съподчиненост между тях е твърде условна и може да се използва ефективно предимно за целите на изследвания, по-пряко свързани с регионалната и политическа география на страните и пространствените отношения между тях. Разглеждането им през призмата на хронологичния анализ и историческата география придават по-голяма степен на достоверност на научния анализ.

През последните години, съвременните обществени науки търпят значителни трансформации. Все по-голям научно-приложен приоритет придобиват интердисциплинарните изследователски подходи. Като нагледни примери по отношение на модерното интердисциплинарно смесване на хронологично-хорологични методологични подходи могат да се посочат изследванията на Харвей (1969), Рубенщайн (1994), Харет (2001), Замятин (2006) и други. Като оптимален в това отношение може да се разглежда културно-цивилизационният подход, чрез който като равносетен на времето фактор се извежда и значимостта на пространството. Геометодът (по Кедров, 1997) има разнообразни и неотменими форми на проявление в географската наука и десетките ѝ контактни зони с редица други фундаментални науки). Пространственият изследователски подход на практика присъства в по-голямата част на съвременните научни изследвания.

Според Замятин (2006) в зависимост от използваната методология, различните направления в научните изследвания могат да бъдат диференцирани в четири отделни групи – философски, хуманитарно-научни, хуманитарно-географски и природни науки. В тази връзка трябва да се посочи нарастващата роля на пространствено-географския подход в методологията на обществено-социалните науки. Нейна поява и развитие е свързана с културната география – научна дисциплина, формирана в зоната на контакт между география, социология, антропология, философия, култура. Първоначалната ѝ цел е да изследва културата и нейните закономерни проявления в обитаемото от човека пространство – да установи съотношението между уникалните форми на културата и естествените ландшафтни комплекси на Земята.

Пряко отношение към културно-цивилизационните основи на съвременното развитие има и т. нар. „сакралната география”. Някои автори Schmitt (1950) и Фромм (1995) дори са склонни да я приемат като част от културната география, като ѝ придават трудно доказуеми комплексни мистично-философски, художествени и културно-исторически свойства.

По-съдържателното понятие политика има древен контекст. Според Аристотел тя означава „умението да се властва или управлява държавата”. Политическите процеси

имат пространствени измерения и са предмет на политикогеографските изследвания. Представители на политическата география/геополитиката като Ратцел (1897), Шмит (1922), Хетнер (1928), Батаклиев (1941) Спайкман (1944), Готман (1952), Гумильов (1990), Cohen (1994) и много други се придържат към твърдението, че те изучават пространствената цялост на държавата. Съвременното развитие обаче предполага много по-широко предметно тълкуване на политическата география, геополитиката и геостратегията.

Според Ratzel (1897) групирането на хората и техните изобретения по земната повърхност като жив индивид, което перманентно се разширява и свива. Основен акцент в Ратцеловата теория е политическото пространство с неговата форма и граници. Ritter (1816) и редица негови последователи свързват проблематиката с изследването на естествени граници и органични връзки в естествената им географска среда. Концептуалната значимост на географското положение и съпътстващите неговата оценка пространствени фактори в историческото развитие са изследвани от автори като Mackinder (1904, 1919), Burchard (1933), Батаклиев (1940), Grabowsky (1960), Баранский (1960), Минц и Преображенский (1970), Watson (1975), Анучин (1982), Larkin и Peters (1983), Agnew (1987).

Успоредно с детерминизма, във френската политическа география започва да се развива и посибилизма. Според Vidal de la Blache (1922), политическата история има две разновидности – териториален (географски) и хронологичен (исторически). Географският фактор се съдържа в природната среда, а историческият – в самия човек (като носител на инициативата).

Сред българските автори, имащи конкретно отношение към определяне същността и дефиницията на политическата география, се отличават Дрончилов (1925), Иширков (1929), Христов и Димов (1991, 1992), Карастоянов (1992, 1997), Бъчваров (1999), Христов (2001), Русев (2003, 2008) и др. Батаклиев (1941) пояснява, че политическата география е аналитична и динамична наука. Карастоянов (1992) я тълкува като научна дисциплина, занимаваща се с взаимодействието между географското пространство и политическите процеси. Христов (2001), подчертава спецификата на историко-географските предпоставки, обуславящи политико-географските територии и тяхната регионална структура, формулира нейната същност в проучване на политически формираните от държавите пространства.

Особено значение при изучаване на политическата география има геополитиката. Kjellen (1905), който е автор на термина геополитика, я определя като доктрина, разглеждаща държавата като географски организъм и пространствен феномен. Haushofer (1941) определя геополитиката като учение за географската дислокация на политиката. Maull (1925) дефинира геополитиката, че изучава държавата в контекста ѝ към заобикалящото я пространство, налагайки идеята, че разгадава проблемите, произтичащи от пространствените контакти. Kristof (1960) обяснява геополитиката като географско тълкуване на държавните политики. Известният евразийски представител Савицкий (1934) пояснява геополитиката като учение за географската популярност и географската характеристика на политическите образувания. Gray (1998) я разглежда като модел на взаимозависимост между географско пространство и усещане на населението за глобалната политика.

Регионална политика означава също така сътрудничество и партньорство както между институциите, работещи за социално-икономическия просперитет на конкретната териториална общност, така и между различните йерархични равнища на управление – наднационално, държавно, регионално и местно. Тя се основава на философията, че нейната реализация не е просто проекция или механичен сбор на секторните политики върху дадена територия, а е самостоятелна политика, координирана със секторните политики и концентрирана в отделни региони.

Съвременното развитие на всяка държава и страна се характеризира с бързо нарастващ интерес към обширен комплекс от регионални проблеми. Класически

отраслови изследователски направления като демография, социология, икономика, статистика стават все по-ясно регионално значими и решими. В качеството на първостепенен изследователски критерий за ефективност на общественото развитие изпъкват нейните регионални измерения, рефлектиращи върху дискуссионни теми като регионална (не)справедливост и регионална (не)сигурност и мултиплициращите им въздействия върху живота и активността на човека.

Социално-икономическата география е комплекс от научни изследователски аспекти, проектирани върху общи пространствени основи. В по-конкретен план тя изследва обществените измерения на определени пространствени взаимодействия в системата „природа – население – икономика“. Пределният ѝ обект на изследване е антропогенната (техногенната) сфера на географската обвивка на Земята (географската среда) с тези или други структури, обусловени от взаимодействието общество – природа в различните йерархични нива – от локално и регионално до глобално.

Икономическата география (регионалната икономика/геоикономиката) може да се разглежда като едно от частните предметни направления на географията, но често на него му се придават качества и функции с ключови оперативни възможности за въздействие в процеса на провеждане на регионалната политика. Често дори се изтъква като наука за целенасочено стратегическото икономическо развитие с многомерно мултиплициращи се социално-екологични ефекти.

Стратегическите аспекти на геоикономиката обикновено се дефинират от гледна точка на възможностите за управление, разпределение и преразпределение на стопански ресурси, доходи и условия на живот. Така например, трансграничното движение на стоки, често се съчетава със съответстващо движение на работна сила, капитали, услуги и иновации.

Политическата (геополитическата/геостратегическата) трактовка на геоикономиката я сравнява с регионални и глобални обществени феномени като борба за политическо надмощие или икономически пазари, стратегически транспортни коридори, териториален (географски) егоизъм, сепаратизъм и конфликти. По този начин както геоикономиката, така и геополитиката могат да се представят от гледна точка на многомерната пространствена комуникативност.

В основата на обществената история лежи активността (Herder, 1821). Виден представител на принципите на пространствено-историческия обективизъм е Ranke (1977). Той смята, че всяка епоха проявява някаква основна тенденция в пространственото развитие. Според Michelet (1831) историята е постепенно движение на народите в географската среда към търсене на свободата. Hettner (1927) свързва основната цел на географията с проучване на съответното историко-географско пространство, независимо от териториалния му обхват. Hassinger (1931) проследява същинската зависимост между география и история. Според него целта на географията е да проектира картината на културния ландшафт, за да се обхване правилно условията за живот в историческото развитие.

Febvre (1953) лансира посибилизма като подход при проучване на отношението между географската среда и човешкото общество. Според Braudel (1969) световната история обхваща развитието на всички народи и пространства, като обединява всички типове и форми на човешката дейност.

През XX в. концепцията в идеята за обществения кръговрат намира завършен израз в съчинението на Шпенглер „Залезът на Запада“. Шпенглер (1994) подчертава, че досегашния исторически процес на общественото развитие е поредица от локални и капсулирани култури. Затворени в конкретното историкогеографско пространство и време, те преминават едни и същи етапи на раждане, растеж и загибане. За обособяване на своята теория той използва дифузното разграничаване на идеята за противоречивостта на историята (логиката на времето) и природата (логиката на пространството). Frobenius (1921) от своя страна отбелязва, че егалитаристичната теория за „културните кръгове“ на най-старата човешка култура има ясна връзка с

конкретните географски региони, където започва като еднократен и уникален исторически процес, и до голяма степен е свързан с конкретните регионални условия.

Разглеждането на понятието историко-философски основи на пространственото развитие показва, че тази област от съвременното обществено знание се разбира нееднозначно от различните изследователи. Повечето от тях представят еволюцията на човечеството като обща история. Бердяев (1923) и Heidegger (1927) разглеждат историята като теория на общественото развитие и я отъждествяват с концепцията на историко-пространствения процес. Бицилли (1925) и Bloch (1941) я свързват с философските проблеми на историята, където включват и познавателните аспекти на темата. Collingwood (1946) и Донков (1997) я идентифицират с аксиологическата проблематика на историческата еволюция или на историческата епистемология. Jaspers (1949) и Игнатов (1999) я третират като теория и логика на гносеологията за общественото минало.

Тойнби (1995) защитава идеята за историческата цялост и развитие, за възможността от обективен и емпирично обоснован историко-пространствен синтез, като изтъква два основни исторически подхода – цикличния и прогресивно-линейния. Същият не приема тезата, че факторите за възникване и развитие на цивилизациите са расата и географската среда. Определящи, според него, са социално-психологическите фактори.

1.2. Междудържавни граници, пригранични територии и отношения – бариерни функции и интеграционен потенциал

Междудържавните граници и пригранични територии са обект на десетилетни интердисциплинарни предметни изследвания, в които участват представители на редица обществени науки. Концептуалната им същност търпи еволюционно аналитично развитие след появата на труда на Turner (1935) „Границата в американската история”. Първостепенна роля на едно от фокусиращите изследователската дейност междупредметни звена в това отношение играе политическата география (Бреский, Бреская, 2008). В нейните пространствени методологични рамки граничните изследвания придобиват интердисциплинарен характер с безспорна индикативна основа. Значима роля в това отношение играят също социологията и антропологията.

Методологията и онтологията на съвременните гранични изследвания е в значителна степен повлияна от развитието на постмодерни парадигмени тенденции. Според Alvarez (1996) основен обект на приграничните изследвания са междудържавните политически демаркационни линии. В епохата на глобален политически либерализъм обаче все по-голяма роля придобиват вътрешнодържавните аспекти на социално-икономически, културно- и административно-политически граници.

Kolossov (2006) определя теоретичната лимология като наука за границите, която изучава граничните райони, граничните институции, функции и процеси. Prescott (1987) смята, че границата е линия, която определя територията на държавата и пределите на нейния суверенитет. Според Donnan и Wilson (2007) междудържавните граници са места, които означават физически предел на държавните правителства и са пространствен израз на политическите държавни организации и територии.

Стандартният анализ на понятието гранична зона включва два основни изследователски разреза – пространствен/териториален (географски) и социо-културен (обществен). Пространственото ѝ тълкуване е многоаспектно – като: разделящо (санитарно) гранично пространство (бариера); дифузна периферия; неутрална (пасивна) гранична ивица; интеграционен мост с преходни характеристики (Prescott, 1966) и пр. В териториален аспект основните характеристики на граничната зона се определят от нейното географско положение. Дискусионен остава въпросът за пространствения обхват (вътрешните ѝ физически характеристики и имагинерни измерения), за същностното влияние на граничната зона – дълбочината на дифузно проникване на

територията на държавата. Това до голяма степен усложнява възможностите за извеждане на ясни теоретични формулировки и терминологична яснота на елементите на приграничната зона. В англоезичната литература в основата на приграничните изследвания са термини като „border”, „boundary”, „frontier”, изразяващи конкретни аспекти на понятията „граница” и „гранична зона”. В своите изследвания Kristof (1959) подчертава неудобството на липсващия консенсус по отношение на тяхното значение и употреба.

Според Rosaldo (1988) в социо-културен аспект концепцията за погранична зона се характеризира не само като аналитично празна преходна зона, но и като място за творчески културни дейности, изискващи изследвания. Пограничната зона, смята Ansaldua (1987) има не само физически, но и психологически, интимни, класови и расови аспекти, които се намират в държавната граница, така че жизнеността на двата свята са свързани и образуват трети свят – света на граничната култура. Социо-културният аспект на граничната зона се уточнява по отношение на ландшафт, граница, гранична зона и граничен регион. Още през 1936 г. Hartshorne въвежда в граничните изследвания понятието граничен ландшафт, чрез който изследва диалектичната връзка между физически граници и среда на човешкото пространство, които формират и образуват границите.

Диалектиктическият подход на Kristof (1959) относно противоречието граница – гранична линия дава относително ясни дефиниции. Същият характеризира границата като отворена и външно ориентирана проява на центробежни сили, едновременно и исторически феномен, и физическа периферия на държавата. Така слабо интегрираната политическа периферия на държавата е очевидна преходна зона. Границата е затворена („вътрешно-ориентирана”) и отразява центростремителни сили. Същевременно тя е прецизна външна линия за ефективен контрол от държавата, регламентирана чрез закон, политически, социален и икономически статут.

Границите на съвременния глобализиращ се свят са политически, икономически и културен феномен, който е от особено значение при постепенно изчезващите признаци на националната държава. Налице е еволюционна хипертрофия на бариерната функция на държавната граница и трансформация на традиционните автохтонни културни функции в рамките на държавата.

Според Иширков (1929) за всяка държава политическите ѝ граници имат голямо народностно, стопанско и политико-географско значение. Всеки народ, като създава и разширява своята държава, се стреми да обедини своите сънародници, да създаде „сгодни условия за стопанско преуспяване и да достигне естествените ѝ органически граници”. Същевременно Дрончилов (1925) определя политическата граница като основен обект на изучаване в политическата география, като „периферна тъкан на държавата”, органически съединена с пространството на държавата. Границите не само установяват целостта на държавното пространство, но и изобразяват „нейните исторически съдбини”.

За Радев (1926) „вътрешната споителна материя между отделните индивиди, които влизат в състава на държавното единство от една страна е духовното сродство, към което се причислява и етническата еднаквост, а от друга – и особената структура на материални културни запаси, придобивки и съвършенства”. Силата и устойчивостта на държавния организъм в неговото географско разпространение зависят преди всичко от неговите политически граници. Те са най-естествените очертания и ограничения на живия държавен организъм. В тези очертания „поселците намират всичко необходимо за развитие и закрепване на тяхната духовна и материална култура”.

Според Батаклиев (1932) етимологията на граница в нашата перцепция ѝ придава тежест на понятие в смисъла на спиране на една форма на живот, понятие, чрез което се обозначава преустановяване на движението.

Цялостен теоретичен анализ на границата през първата половина на XX в. прави Haushofer (1927). Според него социално-културното пространство се формира в

условията на постоянно взаимодействие с физическото пространство. В културноантропологичен смисъл всяка обществена граница е свързана с конкретната социална форма на чувство за единство. Тя не е само линия на картата. Тя е терен, пространствена цялост, изпълнена със социални взаимодействия.

Каледин (1996) отбелязва, че политическите очертания са специфична аксиома, разкриваща основателни количествени и качествени връзки в определен исторически период от обществено-политическото развитие на държавното пространство.

Според Карастоянов (2008) политическата граница е рамка, уточняваща части от земната повърхност, въздушното пространство и земните недра, които попадат под суверенитета на конкретна държава и в пределите на които държавата, чрез системата от органи, е върховен изразител на властта.

Териториалният обхват и границите на всяка държава са променливи във времето и пространството величини. Оценката на политическите граници е в силна зависимост от конкретния исторически етап в развитието на държавата. Те имат различен социално-икономически, културно-политически и военно-стратегически статут през отделните исторически епохи (Русев, 1997). Завинаги закрепени към определена територия народи и държави не съществуват. На всеки етнос е отреден определен исторически срок, в рамките на който неговото геопространство може и да се измени (Гумилев, 1993).

Граничната зона е феномен, който определя фундамента на географската идентификация като на кръстопът на култури. В този смисъл явлението гранична зона е пресечна точка между географията и обществения блок от науки, изучаващи антропологичните аспекти на битието.

Съвременните политически граници и крайграничните им територии генерират висок потенциал на неустойчивост, изразяващ се в катализиране на различията и противопоставянето за сметка на интегративните взаимно изгодни възможности. Foucher (1991) извежда неопределеността на граничните контури като априорен етно-конфесионален политически резултат. Според Beck (1999) обаче националните граници са пресечна точка на много по-широк набор от действени фактори – пазарни икономически отношения, социални комуникативни мрежи, жизнен стандарт и други.

Глобализацията преобразува света икономически посредством институциите „без граници“ (мултинационални корпорации, международни неправителствени организации) и глобално хармонизирани финансови системи и механизми. Тоталната икономизация катализира нови идентичности, при които границите едновременно и ограничават и сближават. Те създават „вътрешна сигурност“ чрез ролята си на мембрана или буферна зона (Paasi, 1996). Успоредно с това обаче е налице тенденция техният „фиксиран“ статут на „пространство на местата“ все повече да се трансформира в „пространството на потоците“ (Castells, 1989).

Според Hammond (2010) балканските граници (и най-вече имажинерната обща външна граница на Балканите), както и идеята за съществуването на една друга, радикално различна Европа на Изток, са едни от най-закостенелите митове в сакрална география на Европа. Според него Балканите представляват Европа, обезобразена от присъствието на не-европейци, с което отдава първостепенно значение на границите на културната идентичност и на Балканите като синоним на маргиналност. Така Балканите се изпъкват като нещо „близко“ географски, но „далечно“ политически, социално и икономически.

Балканите са сред най-големите „производители“ на граници през последните две десетилетия. Те впечатляват в малкия регион както чрез своя брой – шест нови държави, така и чрез тяхното разнообразие – формални и неформални; граници между държавите и регионите; граници в икономическата, социалната, политическата и културната сфера; граници с ясно дефиниран статус; пропускливи граници; дори оспорвани граници (Gorap, 2004).

Anderson (2010) разграничава четири персони на културно-политическия трансграничен контакт. Първата е на граничния човек като твърд, силен охранител на империята, готов да посрещне опасностите на границата. Вторият е на контрабандиста, разбойника, бандита, чиито ценности противоречат на тези на останалото население, частично и поради това, че законът не бива въвеждан с цялата сила в отдалечените територии. Третата е на метиса, на културния хибрид. Последният образ на граничния човек е на забравените хора от периферията.

Сред класическите проучвания на границите и граничните ивици са тези на Minghi (1963) и Prescott (1965), за географията на границите и граничните зони. Двата класици дават вдъхновяващ ефект за граничните изследвания като използват емоционални форми за класификация и анализ. Според Minghi (1963) границите са най-осезаемите политически географски феномени и докосват сърцето на политическата география.

През 60-те години на миналия век фокусът на граничните изследвания е върху изучаването на демаркацията на границите (Newman, 2001), а границата се разбира в смисъл на глагола „граничещ“ (Houtum и др., 2005). През последните десетилетия политическата география и геополитиката фокусират вниманието си както на политическите граници на държавите, така и на социално-териториалните структури на границите.

Изключително важен елемент в класическите проучвания е за разграничението между естествени и неестествени граници. В началото на XX в. тази диференциация е тясно свързана с друга класическа разлика, между добри и лоши граници (Дрончилов, 1925). Добри като цяло са тези граници, които са разгледани като естествени, което означава, направени по своя характер от гледна точка на своята физикогеографска вариация (морета, планини, пустини) и лоши граници, които за предизвикани от човека, т.е. изкуствено създадени граници.

Повечето от съществуващите политически граници са създадени от европейските национални държави, като Burghardt (1995) твърди, че е трудно да се идентифицира всяка международна граница, което не е пряко свързано с европейска държава в някакъв етап на нейната еволюция. Наложеният модел на пространството на народите от Европа, по същия начин, и на държавите, и на конкретната държава в центъра на структурата на политическата икономика, и в останалата част от планетата започва през XVII век – един модел, който се състои от граници и гранични линии (Shapiro, 1999). Границите са ключова категория в политическата география и политическите науки. Разпадането на източно-западното разделение в началото на 90-те години на XX в. довежда до нов интерес към темата.

Върху променящата се роля на политическите и държавните граници акцентира Anderson (1996). Като отбелязва, че границите не са само линии на карти, образуващи безпроблемни среди и граници на политическия живот, но са и важни елементи за постигане на разбиране на политическия живот. Той счита, всяко разглеждане на основанията за границите обикновено ще повиши драматично въпросите по теми като гражданство, идентичност и политическа лоялност.

1.3. Формиране на политическата карта на Балканите и България – опит за историкогеографски анализ

Политическата карта изобразява историко-географското развитие на общества, народи, култури, племена, политическата дислокация на света по континенти, региони и страни. Нейното образуване представлява продължителна трансформация в исторически план, свързан с развитието на човешките общества и цивилизации и с измененията в неговия политически, културен, демографски и икономически алгоритъм.

Историко-географската карта на Балканите изразява геопространствените разновидности в политически организирани култури и общества, и е обект на изучаване от политическата география.

Форми на пространствена политическа организация в Тракия съществуват още от II хил. пр. н. е. (фиг. 6) – доказателство, за което са видовете крепостни формирования, поселищната мрежа, укрепените центрове, образуваните селища (Фол, 1972).

Елинската колонизация през VIII-VI в. пр. н. е. е явление, което има съществено значение за културно-политическото взаимно влияние на народите върху полуострова (Попов, 2008). Образуването на Одриската държава в края на VI в. пр. н. е. е резултат от вътрешно и външнополитическо развитие на Балканите (Данов, 1979).

След разпадането на Одриското царство и македонската империя се поставя началото на елинистическата епоха на Балканите. През II в. пр. н. е. римската държава обръща внимание към Изтока, но пътят ѝ минава през Балканите (Ливий, 1978).

Фигура 6. БАЛКАНСКИ СТРАНИ И НАРОДИ – II-I в. пр.н.е.

Източник: Владиков, Е., Графична история на балканските народи. София, 1992.

Римляните донасят на полуострова своята висока култура и обществена организация. Римското военно проникване на Балканите, довежда до трайното им включване в границите на римската световна държава. За бързото придвижване на римските войски през провинциите са благоустроени стратегическите пътища – Виа Егнация и Диагоналния път като прекосяват Тракия (Светоний, 1981).

През II-III в. равнините на север от Долни Дунав и Черно море се заемат от готските племена – източни (остготи) и западни (вестготи). Към края на V в. и началото на VI в. славяните заемат по-голямата част от Балканите (Тълкова-Заимова, 1966).

През последната четвърт на VII в. на Балканите се появяват прабългарите (фиг. 8), които изиграват решителна роля в създаването на българската държава и прекрояване на културно-историческата карта на Балканите (Дуйчев, 1972).

Фигура 8. ОБРАЗУВАНЕ НА БЪЛГАРСКАТА ДЪРЖАВА – V-IX в.

Източник: Владиков, Е., Графична история на балканските народи. София, 1992.

През X-XI в. Византия е доминиращ фактор на Балканите (фиг. 9) нейното влияние формира общност, която използва римския опит в политическия и културния живот (Ангелов, 1994).

Фигура 10. ПОЛИТИЧЕСКО РАЗДРОБЯВАНЕ НА БАЛКАНИТЕ – XIV в.

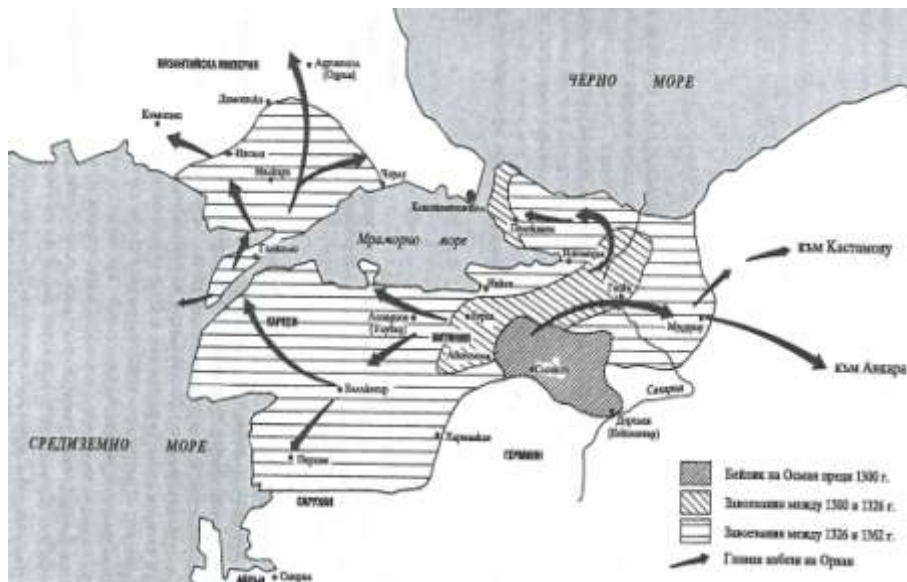

Източник: Владиков, Е., Графична история на балканските народи. София, 1992.

Като обезлюдяват тракийските земи от християнския елемент, турците се заселват заедно с различни видове колонисти от Мала Азия или с татари от Южна

Русия. Като първостепенни са овладени градовете и стратегически места по главните пътища, водещи към Одрин, Пловдив, Гюмюрджина, Солун. В средата на XIV в. около Галиполи започват да се изграждат турски и арабски селища (фиг. 11). В края на същия век Баязид и Мурад II прехвърлят от Мала Азия към Тракия тюркмени, а към Северна Тракия - татари (Ников, 1928). Мюсюлманското и тюркското население бързо нараства. Особено бързи етно-демографски промени настъпват през XIV-XVII век (Uzunçarşılı, 1988).

Фигура 11. НАЧАЛО НА ОСМАНСКАТА ИНВАЗИЯ НА БАЛКАНИТЕ (XIII-XIV в.)

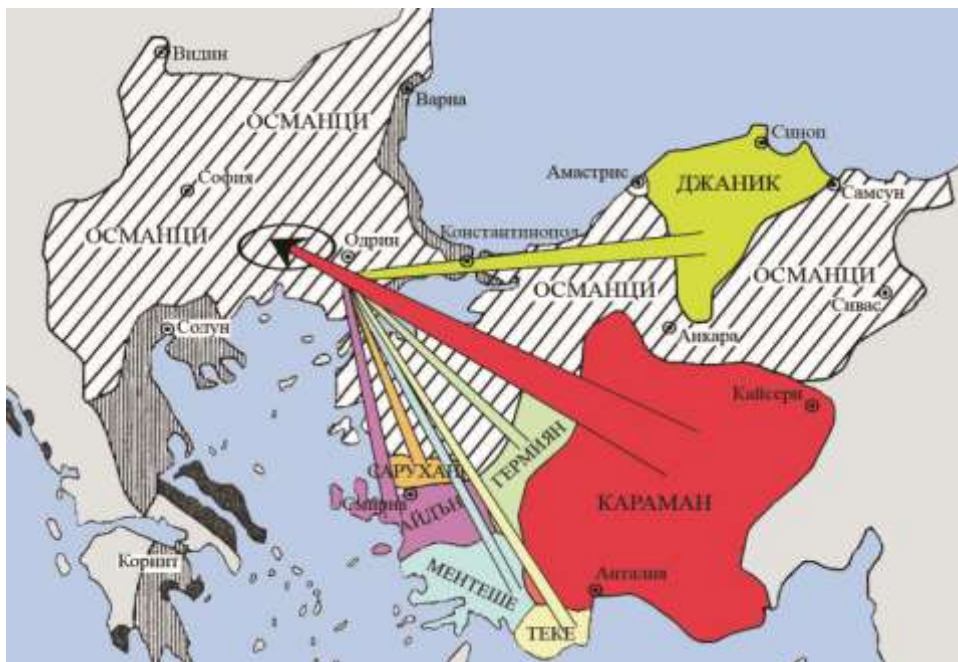

Източник: Мантран, Р., и др. История на Османската империя. София, 1999.

През 1352 г. османците стъпват на Балканите, а през 1354 г. завладяват укрепената крепост Галиполи, като показват стремежи да не се връщат в Мала Азия. Този факт е коренен поврат в балканската политика, тъй като от грабителски набези те преминават към системно завладяване на Балканския полуостров. Тези негативни процеси засягат Тракия и Родопите (Манчев, 2006).

В процеса на османското завоевание централната власт започва да прехвърля към Балканския полуостров тюркско-мюсюлманско население (фиг. 13). През първите два века продължава целенасоченото заселване и естествената миграция на номадски и полуномадски племена. При Мурад I (1362-1389) и Баязид I (1389-1401) на Балканите са прехвърлени отделни размири номадски племена от Анадола и особено от района на Балькесир и Маниса (Aşıkpaşa, 1970). Прехвърлят се предимно конялии и юрүци. През XIV век определени групи от Сарухан (района на Маниса), Гелибоглу (Галиполи), Менемен (Измир), Караман (Коня), Ментешоглар (Бодрум), Теккеоглар (Анталия), Айдынголлар (Селджук) и др. (фиг. 13). Започва да нараства броят на юрүците. Към средата на XV век те изпълняват военни, а от средата на XVI век и административни задачи (Avcioglu, 1948).

**Фигура 13. ОСМАНСКО-ИСЛЯМСКА КОЛОНИЗАЦИЯ НА БАЛКАНИТЕ
ПРЕЗ XV- XVI в.**

Източник: Мантран, Р., и др. История на Османската империя. София, 1999.

В османския период по българските земи се заселва значителен тюркски етнически елемент. Това са военни контингенти, административни и религиозни служители, номадско и пастирско население, които формират на Балканите нов гекултурен ландшафт. Преселниците се установяват както в градовете, така и в селата. Вследствие на тази миграция народностният облик на селищата се променя (Кил, 1998).

Към началото на XVI в. в Западна Тракия, както и в цялата южнородопска област, се настаняват като колонисти многобройни пастирски племена, познати като коняри или юруци. Произходът им е от Тюркестан, но известно време живеят в областта на гр. Икония или Коня, Мала Азия. Делят се на оджази – огнища и семселета – родове, управлявани от бейове и аги и като номади се движат през зимата със стадата си от Марица до Места и Вардара, а лятото се скитат по високите части на Родопите, където имат собствени пасища и временни колиби за летуване. Духовните им и стопански средища са Енидже, Шапчихане, Сарышабан, но най-голямо е Гюмюрджина (Иречек, 1974).

През XVI век, по време на войните на Селим I и Сюлейман I с иранския шах, от Мала Азия към Балканите се прехвърлят къзълбаши. Техните проповедници-дервиши се заселват предимно в селата и в запустели горски територии, където основават текета (Граматинова, 2001).

Колонизацията не е толкова мащабна, за да предизвиква османизацията на покорените области. Данните от изворите свидетелстват, че до XVI век тракийските земи запазват относителна етническа чистота и християнски облик. Броят на мюсюлманските общности нараства значително през XVII, XVIII и XIX век. Това се дължи на асимилирането на различни по етническия си произход християни сред

йоруските групи и мюсюлманската рая и на интензивно преминаване на местното балканско население към господстващата религия – исляма (Желязкова, 1997).

Batakliев (1940) изтъква, че с нахлуването на турците в България, българите напускат плодородните равнини и полета, при което последните се заселват от турци, като заемат важни стратегически места, пътища и заемат главния диагонален път София-Цариград, Беломорската низина и Източните Родопи.

През първата половина на XV в. турското владичество, респ. през XV, XVI и отчасти XVII век всички пътешественици споменават за ограничения брой на българите в равнините, където господства турската култура. През втората половина на владичеството става промяна в това отношение. Турската държава отслабва, водят се и руско-турски войни през XVII, XVIII и XIX век (Batakliев, 1940).

Първ политически опит за обединението на българския народ в една автономна област, разделена на два вилаета, се прави на Цариградската конференция от представителите на Великите сили през 1876–1877 г., за втори път се очертават границите на българското княжество от Сан-Стефанския договор от 3 март 1878 г. На Берлинския конгрес същата година се разпоксва Сан-Стефанска България на няколко дяла, като част от Тракия остава под турска власт (Иширков, 1920). Под турско владение остава и по-голямата част от Кърджалийско (фиг. 14).

Фигура 14. ПОЛИТИЧЕСКА КАРТА НА БАЛКАНИТЕ ПРЕЗ XIX в.

Съставено по: Hölzel-universalatlas zu Geographie und Geschichte. Viena, 2011

Според Сан-Стефанския договор границата на освободена България в областта Тракия започва от Порто Лагос на Бяло море, върви по вододела на Места до към Перелик, спуска се по долината на Арда, която напуска около с. Бориславци, Свиленградско, за да гони Чирмен край Марица, обхожда Одрин, който остава в Турция, източно от Селиолу, спуска се на юг по долината Еркене, като оставя в

България – Бабаески, Люле Бургас и Бунар Хисар, възвива малко на север, за да остави Виза в Турция и гони Черно море северно от Мидия (Делирадев, 1953).

Западна, Източна и Северна Тракия се връщат в пределите на империята, като Северна Тракия се преобразува в самоуправляваща се административна област под названието – Източна Румелия. На 06 септември 1885 г. се извършва исторически акт – Съединението на Княжество България и Източна Румелия. По силата на Топханенския договор – 05 април 1886 г. Кърджалийската околия се предава на империята (Марков, 2011).

Според Лондонския договор от 1913 г. на България се дава цяла Тракия до линията Мидия-Енос. Подир разгрома на България същата година тя губи не само цяла Тракия, но и отстъпва на Турция голям дял от Западна Тракия между Мустафа-Паша и Акче-Хисар-Сую, левия приток на Марица.

Нова политическа граница между България и Гърция се създава за първи път чрез Букурещкия договор (1913 г.). На победена България се отстъпва само Дедеагач до с. Макри от Западна Тракия и след преговори получава цяла Западна Тракия до р. Места. Според договора от Ньой (1919 г.) се отнема на България южната част на Западна Тракия от Великите сили и се дава на Гърция (Иширков, 1934) – фиг. 16.

Фигура 16. БЪЛГАРСКИТЕ ЗЕМИ СЛЕД ПЪРВАТА СВЕТОВНА ВОЙНА – 1919г.

Съставено по: Йелавич, Б., История на Балканите XX век. София, 2003.

През април 1920 г. в Сан Ремо съглашенските сили решават Западна Тракия да бъде дадена на Гърция и френските окупационни войски я напускат, като предават управлението ѝ на гръцките власти (Батаклиев, 1942).

След съединението на Източна Румелия с Княжество България с името Тракия се нарича земята между новата южна граница на България в Родопите и Странджа на север и Бяло море на юг, между Места на запад и Черно море на изток. Краят на Първата световна война и преговорният период разделят Тракия на две области и получават наименованията Западна и Източна, респ. остават под гръцка и турска власт (Иширков, 1930).

През 1941 г. германски войски навлизат в Западна Тракия и предават на българските административни и военни власти територията ѝ, но част от тази територия остава непреходима. Това е надлъжната област на запад от долното течение на р. Марица с градовете Димотика, Софлу и Фере. Тази неокупирана област заема пространство от около 2900 km², т. е. 33% от цялата територия на Западна Тракия. На изток и север границите на неокупираната област са ясно определени от течението на Марица, с изключение при одринската гара Караагач, която с две села е в турски ръце. На юг границата е Бяло море. Западната граница е неопределена и условна, тя върви по планините западно от Фере и Софлу; западно от Димотика между българските села Горно Луково и Каяджик (последното е в неокупираната област) стига Ньойската граница, която следва до р. Арда; в северна посока стига р. Марица до завоя ѝ югоизточно от Свиленград (Разбойников, 1943). Парижката мирна конференция – 1947 г. в апriori узаконява териториалните граници на България от Ньойските мирни споразумения – 1919 г.

ВТОРА ГЛАВА. СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКО РАЗВИТИЕ И ИНТЕГРАЦИОНЕН ПОТЕНЦИАЛ НА ИЗТОЧНИТЕ РОДОПИ И ЗАПАДНА ТРАКИЯ

2.1. Българо-гръцки отношения и периферно развитие на Източните Родопи и Западна Тракия от Освобождението до края на Студената война

В Сан-стефанския мирен договор се държи сметка за излаз на България към Бяло море, като се запазва северната граница на Западна Тракия според решението на Цариградската конференция между Марица и Родопския връх над с. Крушево, от последния връх тя се спуска на юг и свършва при Бору-Гьол, така Ксантийско остава в границите на Сан-Стефанска България и заедно с областта на Кавала, Драма и Серес образуват Беломорската българска област с пристанищен град Кавала. Според решенията на Берлинския конгрес се отстъпва на Турция Мустафа-Пашанската околия в долината на Марица и от върха над с. Крушево на запад, южната граница на Източна Румелия се образува от вододелното било между Марица и Места. В договора от 1886 г., според който Турция признава съединението на Източна Средна България или Източна Румелия с Княжество България, се отстъпват на Турция областите Тамръш и Кърджали и в границите на България не остава от т. нар. Западна Тракия.

По силата на Лондонския мирен договор – 17 май 1913 г., се прекратява Балканската война. Османската граница в Тракия е прокарана по линията между Мидия на Черно и Енос на Егейско море. Скоро след това Балканският съюз се разцепва и между бившите съюзници избухва пълномасщабна война – 16 юни 1913 г. (Георгиев, Трифонов, 1996).

При сключването на Букурещкия договор на 28 юли 1913 г. Гърция претендира за граница при село Макри, недалеч западно от Дедеагач, но претенциите му са отхвърлени от преговарящите страни, и Беломорска Тракия остава в България. Тя образува Гюмюрджински окръг, състоящ се от десет околии: Гюмюрджинска, Скеченска, Дедеагачка, Егридеренска, Дарьдеренска, Пашмаклийска, Кошукавашка, Софлийска и Ортакьойска, а Свиленградска и Кърджалийска към Старозагорски окръг (Трифонов, 1992).

На 31 август 1913 г. е създадена Гюмюрджинската република, която включва следните околии – Скеченска, Дедеагачка, Софлийска, Дарьдеренска, Пашмаклийска, Кошукавашка, Местанлийска, Кърджалийска и Ортакьойска. Организирана от Османска Турция със съдействието на Гърция, с идеята в перспектива да се анексира от Османската империя. Централен град е Гюмюрджина. Гюмюрджинска автономна република просъществува само около два месеца. На 25 октомври 1913 г., е прекратена и предадена на България.

По силата на Цариградския мирен договор от 29 септември 1913 г. Османската империя си възвръща цяла Източна Тракия с Одрин, а България запазва Западна Тракия между реките Марица и Места с градовете Дедеагач, Гюмюрджина и Ксанти. На основание на Закона за митниците през октомври 1913 г. се открива българската митница в Дедеагач с митничарски клонове в с. Макри и в с. Мароня.

Първата световна война е логично следствие от цялостното развитие на международните отношения в края на XIX и началото на XX в. България се намесва безuspешно във войната на страната на Централните сили.

Според конвенцията по ратификацията на българо-турската граница от 06 септември 1915 г. България разширява наново своята власт върху цяла Западна Тракия и върху долна Марица с нейните леви брегове. През същата година се образува нов окръг Гюмюрджина с околиците: Гюмюрджина, Даръ дере, Дедеагач, Егри дере, Кошу кавак, Скече, Орта къой, Пашмакли и Софлу.

Според решенията на Ньойския мирен договор от 27 ноември 1919 г. от България се отнемат околиците – Гюмюрджинска, Скеченска, Дедеагачка, Софлийска и Димотишка, респ. Западна Тракия край Марица между Мустафа-Паша и с. Мандра, която тя получава от Турция в 1915 г. Малка поправка в полза на България се прави край Марица до с. Кач-Къой и край Тунджа. От река Акче-Хисар-Суя, която служи порано за граница на Димотишката турска област, границата отива според договора в западна посока по вододела на Арда и реките, които изтичат направо в Бяло море. В западна част се прави поправка на старата граница в полза на Гърция, като се следи вододела на Места.

В последвалата гръцко-турска война – 1919-1922 г. Гърция е победена и губи Източна Тракия (на изток от р. Марица, включително бившия български източен бряг). На Лозанската конференция 21 ноември 1922 г. Гърция получава Западна Тракия между Бяло море и Родопския масив и реките Марица и Места. На конференцията се повдига въпросът за българските икономически изходи към Бяло море, но българското правителство не се съгласява за излаз към морето през чужда (и то гръцка) територия. България губи Беломорския бряг, който създава най-независимата връзка с презморските страни. Българското стопанство, особено в Родопския масив, претърпява голяма загуба чрез неестествената граница между планината и полето, чрез прекъсване на важните български пътища за Бяло море по долините на Марица.

На 20 април 1941 г. Германия поверява на българската администрация част от Беломорието (от Солунския до Дедеагачкия залив), заедно с островите Тасос и Самотраки. Парижките мирни договори (1947) връщат статуквото на Версай и Сан Ремо (Марков, 2011).

Процесът на „Студената война“ дава ярък отпечатък върху балканската политика на България. Особено сложни и противоречиви се оказват българо-гръцките отношения. Конфликтните въпроси между двете страни се отнасят до изплащането на репарации, голямото присъствие в България на гръцки бежанци след приключване на гражданската война в Гърция през 1949 г., непрекъснати нарушения и провокации на българо-гръцката граница и пр. Подобряване на дипломатическите отношения между България и Гърция, чрез съвместна декларация на правителствата на двете страни започва през май 1954 г. за уреждане на всички проблеми, отнасящи се до разпоредбите на Парижкия мирен договор.

На 7 март 1960 г. България одобря Декларацията за общо разоръжаване и подсказва намерение „да се обърне гръб на Студената война“. Министър-председателят Антон Югов предлага на Гърция предпазни мерки на контрола по реките Места и Марица срещу отварянето на гръцките пристанища на Бяло море за българската външна търговия (Манчев, 2002). Впоследствие са подписани редица българо-гръцки спогодби, които уреждат много от проблемните икономически въпроси между София и Атина. Гръцката страна се съгласява „в пакет“ да изплаща отлаганите репарации за българските изселници след Първата световна война. Атина се отказва от „всякакви

териториални претенции". Дипломатическите представителства в София и Атина са повишени в ранг посолства, а през септември 1964 г. са акредитирани и първите посланици.

Съвещанието за сигурност и сътрудничество в Европа (Хелзинки 75) катализира развитието на балканското сътрудничество и двустранните българо-гръцки отношения. През 1976 г. в Атина се провежда Балканска среща, на която се набелязват перспективи за сътрудничество в различни области. За да не предизвиква Кремъл, Живков набляга на „експертния и съвещателен характер” на срещата (Христакудис, 2002). През същата година Т. Живков е на посещение в Атина. Тя е първото посещение на български държавен глава и преминава при впечатляващо обществено одобрение. Този факт не е маловажен с оглед на тежкото историческо наследство и на обстановката, която е създадена в годините на „студената война”. Поставят се въпроси за конструктивна размяна на мнения за разширяване на икономическото сътрудничество.

Пореден израз на възходящо развитие на двустранното сътрудничество става посещението на Караманлис в България през 1980 г. Основно част от разговорите засягат използването на водите на р. Места. България се съобразява с желанието на Караманлис за нова балканска среща. Подчертава се, че двете държави имат коренно преобразяване на отношенията от враждебни в приятелски (Тодоров, 1996). Поредно посещение на гръцки министър-председател се провежда през 1982 г. във Варна. Живков и Папандреу декларират желание за продължаващи добросъседски отношения и подписват Спогодба за промишлено и научно-техническо сътрудничество (Христакудис, 2002). През 1986 г. се подписва Декларация за приятелство, добросъседство и сътрудничество, която е уникален пример за страни от противостоящите коалиции на „студената война” и дава основание да се заговори за „ос” Атина-София още преди промените от 90-те години.

Българо-гръцките отношения през периода на Студената война са пример за възможностите на мирното съществуване на две държави, разделени от „желязната завеса”, успяват да изживяват тежкото историческо наследство и залагат на това, което ги обединява.

2.2. Институционални политики на субрегионална интеграция и трансгранично сътрудничество между България и Гърция

2.2.1. Регионалната интеграционна парадигма в европейски контекст

Представата за значението и свързаността на региона се създава чрез разглеждане на различните концепции, като се оформят решения на различните културни, социални, политически и икономически проблеми. Регионът достига връхната си точка и се представя като специфичен обществен ред, който обединява пространствено-технически и социално-политически аспекти на територията с уникално име и идеята за териториална идентичност.

Според Scott (1999) в контекста на глобалните международни отношения, регионалното сътрудничество отговаря на потребността от колективен израз на особените за даден регион интереси на групата държави за постигане на трайни и печеливши резултати на регионалните субекти и излъчването на консенсус към външната международна среда.

Според Paasi (1991) регионите не са изцяло „изкуствени” правни субекти, представляващи смесица от групи служители, участващи в пространствената политика, пространствените характеристики – физически бариери, език, диалект, етнически граници, исторически принадлежности и т.н., оформят процесите на регионалната формация като чертите не създават естествени резултати, а са предмет на процесите на мобилизацията и представителството в по-широк контекст на пространствената политика.

Според Blotvogel (2000) концепцията за региона поставя различни теми, всяка от които съдържа голяма разновидност от тълкувания, сюжетни линии и препоръки за

образуването, развитието и политиката на региона и се интерпретира като полимерено семантично поле не само с дифузни периферии, но и с по-хетерогенни компоненти.

Според Славейков (2000) при характеризиране на обособени части от земната повърхност, които се отличават със специфични природни и социално-икономически условия да се използва терминът „регион“, което се налага от регионализацията на политиката, науката, стопанството и управлението, както и от наложилите се названия на редица области от научното познание и практика.

Според Harvey (2001) регионите успяват да действат като „колективно демократична корпорация“, но въпросът остава спорен като неговите изследвания се фокусират върху градските политики, които показват, че имат „реваксинираща стратегия“, която се основава на конспирация между доминиращите политици, а другите обществени групи се игнорират.

Според Бояджиев (2005) понятията „регион“ и „регионализация“, като действителни териториални принципи на разделение, са извършени поредица от изследвания, като всеки представя една широко разпространена логика за значимостта на региона и регионалните структури, която включва интегрирани форми на прилагане на политиката и пространствената идентичност.

Според Healey (1997) регионите представляват групови интереси и идентичност, придобиват високи нива на демократична легитимност и институционален потенциал и въз основа на взаимодействието и на колективните действия се възражда нов вид „демократична общност“ на регионално ниво. Същият продължава, че планирането на подходи за развитие на региона, демократичната легитимация на стратегията за развитие и регионалните действия, чрез участието на формите на управление, се разглеждат като индикатор за същественото състояние на региона.

Според Lefebvre (1991) поддържащата роля на идеята за регионалната и териториалната идентичност в региона подчертава значението на конструктивната идентичност в процеса за формиране на пространството.

Според Димов (2000) регионалността се отличава с две особености – нейната еволюция и регионалните обединения (икономически, политически, военни и др.). Същият възприема и използва региона като основен метод за изследване и научно обяснение на света и в този смисъл регионалността ще формира емпирична база и ще генерира „циклите на промяната“ в съвременния глобален свят.

Според Стоянов (2008) парадигмата на метрополния регион се разработва от средата на 90-те години на XX в., с отварянето на източноевропейските страни и с разширяването на ЕС, започват анализи на пространствена структура на целия континент като идеята е ЕС, да се превърне в най-конкурентоспособното икономическо

В ЕС регионализацията започва предимно за статистически цели. „Номенклатура на териториални единици за статистика“ (NUTS), разработена от Евростат в Люксембург за сравнителен анализ на регионалните териториални единици. Интересното е, че това, което започва като средство за измерване, се превръща в основен инструмент за трансфер на големи суми пари в цяла Европа, а след това става основа на все по-амбициозната регионална програма на Европа (Bachtler и Michie, 1997).

Европейският процес на регионализация се отразява върху националните регионализационни процеси по два начина. При първия начин страните се стремят да формират регионалните разделения, за да се оптимизират приходите на ЕС, а при втория начин, по който Европа влияе на националните процеси, е чрез стимулиране на стратегическата интерпретация на регионалното развитие (O'Mahony, 1999).

Основоположникът на регионалната наука Izard (1956) смята, че разширяването на обхвата на икономическия анализ чрез разглеждане на пространствените отношения води до центростремителна синергия на цялостното обществено устройство на пространството, а така и целите на локализационните решения.

Пространството в географската наука е структурно-функционална обвързаност на географските процеси и обекти, които формират географските системи и ресурси, като създават общественото пространство (Колев, 2008).

В действителност, проблемът за ролите, разпределени в региона, изисква разработването на демократичен мандат на регионално ниво (Taylor, 1995). Интересите на ЕС са обслужвани от структурата на регионалното управление, която съответства на начина, в многостранно споразумение, планира и реализира регионалните политики. Степента и обхвата на регионалната власт също остава сложен проблем. Създаването на регионално ниво на управление усложнява политическите процеси и добавя цялостна бюрократична тежест (Russell, 2000).

Изясняването на таксономията и организацията на регионалната политика в ЕС получава ускорение след преговорите в Европейска асоциация за свободна търговия (ЕАСТ) за създаване на единно европейско икономическо пространство (ЕИП), което налага провеждане на континентална регионална политика. Прави се разлика между „политиката на конкуренцията“ на ЕС и „регионалната политика“ в ЕС. Първата засяга страните от ЕАСТ след влизането в сила на ЕИП, а втората – след влизането им в ЕС (Стоянов, 1995).

Основна цел на Европейската комисия е намаляване на регионалните диспаритети в ЕС, чиито механизми са Европейския фонд за регионално развитие и Кохезионния фонд. Независимо от значителните средства на двата фонда, за последните две десетилетия разликата между най-богатите и най-бедните региони в Европа остава непроменена, има самоусилващ, кумулативен и инерционен ефект и ражда проблема за регионалното развитие като политика и като цел.

Въпросът за стратегическото спрямо демократичното управление също е проблем относно фундаменталния дебат за регионализацията и политическия статут на региона. Той се описва като стратегически участник в условията на по-конкурентното състезателно пространство на действие. Подобно на корпорациите, те разработват и използват местните ресурси и управленски компетенции, които им помагат да постигат конкурентоспособност на устойчива основа (Weichhart, 2000).

В геоикономическата теория съществуват няколко подхода за изследване на европейската интеграция – междуправителствен, федералистки, институционален, функционалистки и др. В средата на 90-те години на XX в. се появяват и нови подходи за изследване на интеграционните процеси – Европа на променливата геометрия и Европа на концентричните кръгове. В политическата наука се оформя научна област за анализ и изследване на интеграционните процеси, политическите институции на интеграцията, методите на вземане на политически решения и др. (Bachtler и др., 2009).

Икономическата интеграция се интерпретира като „регионален/субрегионален феномен“, чиито държави членки премахват барьерите между стопанствата си с цел повишаване на стоки, услуги, капитали и работна сила като осигурява икономически растеж и по-добър жизнен стандарт, а либерализирането на взаимната търговия, води до премахване на ограниченията за свободен стокообмен, въвеждане на обща парична единица и др. Икономическата интеграция изисква от страните участнички делегиране на голяма част от техния икономически суверенитет, а европейската икономическа интеграция изисква развитието на ЕО и свързаните промени на институционално, политическо, икономическо и социално ниво.

Глобалните обществено-политически преобразования в Европа през 90-те години на XX в. налагат цялостна преоценка на функцията на политическите граници и генерират позитивна компетентност за постоянно трансгранично (пригранично) сътрудничество и задълбочаване на регионалната и субрегионалната интеграция.

В рамките на ЕС се развива трансгранично пространствено планиране от процеса на разширяване и обединяване, за което допринасят инициативите на ЕС и Съвета на Европа, с националните и субнационалните страни, очертават се различните планови култури, административни структури; икономически и политически системи.

Административните правила за постигане консенсус на трансгранична организация на пространството (ОП) се нуждаят от изготвяне на трансгранични концепции за развитие.

Наред с междудържавните форми на институционализация в рамките на СЕ и ЕС, съществуват и други междудържавни институции за трансгранична ОП. Най-висшата форма на държавно трансгранично сътрудничество в сферата на ОП е т. нар. правителствена комисия.

ИНТЕРРЕГ се съфинансира от инициативи за икономическа помощ за страните-кандидатки по програмите ФАР, ТАЦИС, МЕДА, с които се стимулират проекти за сътрудничество извън границите на ЕС.

В рамките на INTERREG III B-CADSES през 1999 г. Гърция издига инициативата ESTIA, чиято задача е да развие сътрудничеството между страните на Югоизточна Европа (включени са само Гърция, България, Македония, Сърбия, Румъния, Албания) в сферата на пространственото развитие и планиране.

Трансграничната ОП е важен фактор за развитие на приграничните пространства (региони), които обикновено страдат от своето географско положение в развитието си. Извършва се институционализиране на трансграничната ОП – определяне на билатерални и мултиратерални равнища. Инициативите „отдолу“ (регионите) за ТГС се подпомагат от ЕС, а еврорегионите са един от инструментите за регионално развитие на инициатива ИНТЕРРЕГ.

Трансграничното сътрудничество има за цел преодоляване на общи предизвикателства, установени съвместно в граничните региони и използването на неоползотворения потенциал в граничната област чрез засилен процес на сътрудничество за общото хармонично развитие на ЕС.

2.2.2. Съвременни форми на субрегионална интеграция и институционални политики на ЕС, България и Гърция в областта на трансграничното сътрудничество

Последното десетилетие на XXI в. се развива под знака на политически и икономически промени на Балканите. Създават се възможности за интензивно трансгранично сътрудничество и задълбочаване на регионалната интеграция.

През 90-те год. на XX в. в страните от Балканския регион настъпват важни качествени изменения, които имат една и съща външнополитическа цел – приобщаване към европейските институции и организации. Присъединяването им към обединена Европа минава през динамизиране на регионалния обмен на хора, стоки, капитали, услуги и информация, което се осъществява от нормите и стандартите, изработени от ЕС, ОССЕ, СЕ. Специфичната историческа и географска принадлежност, в съчетание с общата политическа воля и регионалните проблеми на балканските страни, интеграцията и трансграничното сътрудничество заемат централно място.

Взаимоотношенията между България и Гърция претърпяват спад вследствие на икономическата и финансовата криза в южната съседка. След 2007 г. потокът преки инвестиции от Гърция в България намалява, а след 2011 г. в инвестиционния баланс с южната ни съседка се наблюдава превес на българските инвестиции. Едва през 2014-2015 г. се забелязват признаци на спешно пренасочване на гръцки капитали от традиционни гръцки региони и сектори към България (предимно към регионите на Южна България).

Финансово-икономическата криза се отразява на двустранната търговия между България и Гърция. От една страна, затварянето на много производствени предприятия в Гърция и спада на икономическата активност като цяло, води до спад на вноса на суровини, материали, средства за производство и готова продукция. От друга страна, се наблюдава засилен интерес от внос на продукти от български производители с цел постигане на конкурентен пазарен баланс.

За времето след 2011 г. се наблюдава и увеличаване на българския експорт към Гърция. Този ръст може да се отдаде на относително по-ниските цени на българските

стоки и преориентиране на гръцките вносители към тях заради безспорния спад на жизнения стандарт в Гърция.

Търговско-икономическите отношения между България и Гърция се развиват на базата на двустранните договори, както и на общата договорна рамка с ЕС. Гърция традиционно е сред първите пет търговски партньори на България от ЕС и е на едно от първите сред балканските страни. Българската търговско-промишлена палата поддържа постоянни делови контакти с търговско-промишлената палата на Република Гърция, с гръцките организации и асоциации.

Трансграничното сътрудничество между граничните региони на Р. България и Р. Гърция се превръща във важен сегмент за задълбочаване на приграничното сътрудничество между двете страни. От основно значение е подобряване на транспортната трансгранична инфраструктура за социално-икономически просперитет между действащите гранично контролно-пропускателни пунктове (ГКПП) и тези, които понастоящем все още не са открити.

Географският обхват на Програмата за трансгранично сътрудничество между България и Гърция (2014-2020 г.) е адекватен на обхвата, заложен в Програмата Европейско териториално сътрудничество (ЕТС). Той обхваща около 33 % от площта и 28 % от населението на институционализираната чрез програмите на ЕС обща трансгранична територия между България и Гърция. В нея обаче се произвеждат едва около 13 % от БВП на двете страни, което може да се тълкува като допълнителен мотив за катализиране на двустранните социално-икономически връзки.

Фигура 17. АДМИНИСТРАТИВНО-ТЕРИТОРИАЛЕН ОБХВАТ НА ТРАНСГРА-НИЧНОТО СЪТРУДНИЧЕСТВО МЕЖДУ БЪЛГАРИЯ И ГЪРЦИЯ

Източник: <http://www.mrrb.government.bg/>.

2.3. Съвременен потенциал за развитие на трансгранично сътрудничество между административните области Кърджали и Родопи

2.3.1. Комплексна географска характеристика на Източни Родопи и българската административна област Кърджали

Според Иширков (1920) Родопите се разграничават на три части: Западни до Кримската река (Въча), Средни до Тополовския проход и Източни – на изток от него. Същото деление лансира и Радев (1923), но границата между Западни и Средни Родопи поставя по р. Ели-дере (Ветрен дол) и вр. Сютка, като поречието на р. Въча, което не иска да разкъсва, схваща като „Централнородопска ядка“.

Родопите се разграничават на Западни и Източни, а Средните Родопи се маркират чрез Тополовския проход и линията на юг от него към вр. Кушлар. Частта от Родопите между Перелик до линията Тополовски проход – Кушлар е преходна между високи (западни) и ниски (източни) Родопи. Източните Родопи започват от Перелик, където свършват Западните Родопи. Източната половина на Родопите се нарича неправилно: Източни Родопи – на север от Арда и Южни Родопи – на юг от Арда. В действителност и едните и другите са източни, тъй като имат еднакво положение по отношение на Западните Родопи и почти еднакво географско устройство помежду си, като тези северно от Арда са Североизточни, а тези южно от нея – Югоизточни (Батаклиев, 1936). Изключително ценен за настоящото изследване източник е публикацията на Батаклиев (1932) – фиг. 18.

**Фигура 18. РОДОПИТЕ КАТО ПОЛИТИЧЕСКА ГРАНИЦА –
ИНТЕРПРЕТАЦИЯ НА КАРТАТА НА БАТАКЛИЕВ
В ЕДНОИМЕННАТА СТАТИЯ**

Граници при: Крум (803-814) —; Пресиан (836-852) —; Симеон I (893-927) —;
Калоян (1197-1207) —; Иван Асен II (1218-1241) —;
Михаил III Шишман (1323-1330) —; Сан Стефански договор (1878) —; 1878-1912 —;
1913-1918 —; съвременни граници —

Съставено и интерпретирано по: Батаклиев, Ив., Родопите като политическа граница. Тракийски сборник, кн. III, 1932.

За целите на настоящото изследване обхватът на социално-икономическия анализ предполага статистическо обектно удобство на ниво административни единици, покриващи понятието Източни Родопи в българските политически рамки, да включва изцяло общините на област Кърджали и частично – общини от Хасково (Ивайловград, Стамболово, Минерални бани) и Смолян (Златоград, Мадан, Неделино, Рудозем). На ниво NUTS III най-подходящ социално-икономически обект на изследване от българска страна е област Кърджали.

Кърджалийска област заема 3,2 хил. км² площ в Югоизточна България, което е около 2,9 % от територията на страната. Граничи на запад със Смолянска област, на север с областите Хасково и Пловдив, на юг и югоизток с гръцката граница и административните области – Еврос (община Суфли), Родопи (общините Комотини и Ариана) и Ксанти (община Мики). В административно-териториалните граници на област Кърджали са включени общините Ардино, Джебел, Кирково, Крумовград, Кърджали, Момчилград и Черноочене (фиг. 20).

Фигура 20. АДМИНИСТРАТИВНО УСТРОЙСТВО, ГЛАВНИ СЕЛИЩА И ДЕМОГРАФСКА ГЪСТОТА НА ТРАНСГРАНИЧНИЯ РЕГИОН КЪРДЖАЛИ–РОДОПИ

Релефът е планински/полупланински и затруднява междуселищните транспортни връзки. Средната надморска височина е 330 м. От полезните изкопаеми икономическо значение имат само оловно-цинковите руди и някои нерудни – мрамор, бентонитови глини, перлит, зеолит.

Влиянието на средиземноморския климат смекчава зимните условия в областта. Средната януарска температура е 0° – 1° , а юлската – 23° – 24° . Снежната покривка се задържа около един месец. Валежите са 800–1000 mm. Те са под въздействието на есенно-зимните средиземноморски циклони и влияят върху земеделската специализация на региона. Покрай долините на Арда, Върбица, Крумовица и др. алувиално-ливадните почви имат важна роля за развитие на зеленчукопроизводството и овощарството.

Канелените горски почви в съчетание със спецификата на хоризонтално-вертикалната разчлененост на релефа са предпоставка за тютюнево монокултурно земеделие. Сред пасищните форми на животновъдството водещи са говедовъдство и овцевъдство, а в планинските райони – и козевъдство. Специфична специализация са трудоемки култури, което в съчетание с етно-културните особености на населението оказва влияние върху неговата висока степен на уседналост и начин на живот.

Неблагоприятните демографски тенденции в областта предизвикват общо намаляване на населението. Броят му в Кърджалийска област е около 150 хил. д., което представлява едва 2 % от населението на България. Средната демографска гъстота е 47 д/км². В градовете живеят едва 42 % от населението на областта.

През 1878-1885 г. Кърджали и периферията му са в границите на Източна Румелия. Според подписаното през 1886 г. Топханенско споразумение районът се предава на Турция. Преди 1912 г. Кърджали се развива като турски крайграничен търговски център. През 1959 г. той се обособява като самостоятелна административно-териториална единица – Кърджалийски окръг. Освен територията на принадлежащите му сега седем общини – Кърджали, Ардино, Момчилград, Джебел, Крумовград, Кирково и Черноочене, към него са присъединени Маджарово и Ивайловград. Последната административно-териториална реформа е свързана с преминаването на община Ивайловград от Кърджалийска към Хасковска област през 1998 г. От политикогеографска гледна точка тази промяна може да се разглежда и като превантивен опит за допълнително административно-електорално „изолиране“ на Кърджалийска област от съвременната турска държавност.

Земеделието е главен поминък на населението в Кърджалийска околия преди 1944 г. Специфична специализация са трудоемките дейности – овце-въдство, козевъдство, говедовъдство, биволовство, тютюнопроизводство. В планинските територии се развива дърводобив и отглеждане на картофи. В по-малка степен са застъпени бубарство, както и първична обработка на тютюн. И днес тютюнът играе първостепенна земеделска роля, въпреки че значението му чувствително намалява. Промислената специализация е в подотраслите на текстилната и хранително-вкусовата промишленост.

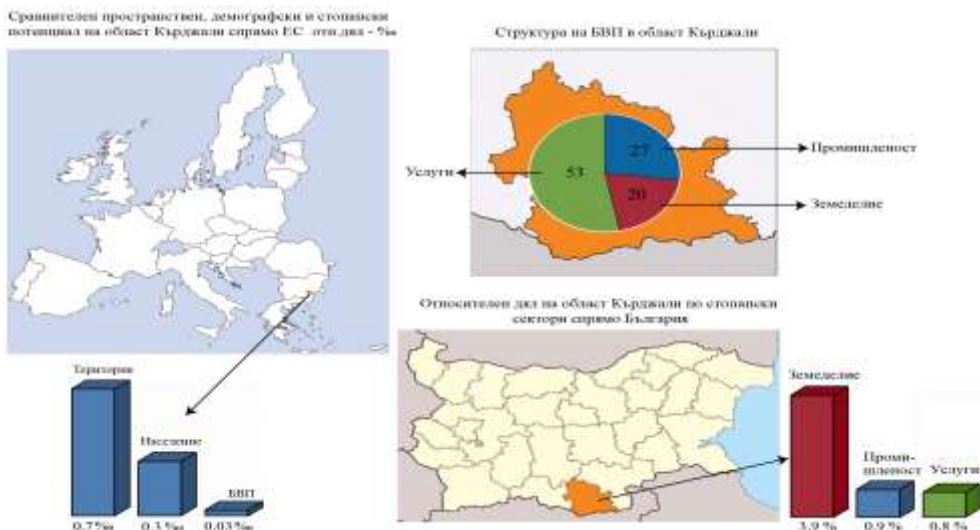
Днес Кърджалийска област представлява около 0,7 % от територията на ЕС и около – 0,3 % от неговото население, но то произвежда едва 0,03 % от БВП на ЕС. Посочената градация демонстрира ниска степен на икономическа активност в българската част от трансграничния регион и значително изоставане по отношение на жизнения стандарт (фиг. 21).

Област Кърджали формира едва 1,02 % от БВП на България (при 2,06 % от нейното население и 2,89 % от територията ѝ), което дава поводи за подобни на горепосочените изводи, но при по-малки контрасти по отношение на жизнен стандарт и икономическа активност.

Приносът на област Кърджали за националното стопанство на България е най-голям по отношение на първичния сектор – в нея се създават около 3,9 % от БВП на България в първичния сектор. По отношение на вторичния и третичния сектор посоченият показател е представен със значително по-малки стойности – съответно 0,9 и 0,8 %. Това подчертава изключително високата степен на земеделска и рудодобивна специализация на областта, което е индикатор за относително неблагоприятна стопанска структура и перспективи за социално-икономическо развитие.

Във вътрешната структура на БВП на област Кърджали с най-голям дял се отличава третичният сектор – 52,5 %, вторичният е 27,1 %, а първичният - 20,4 % (за сравнение съотношението между тях средно за страната е 65,6: 29,5:4,9).

Фигура 21. ПРОСТРАНСТВЕН, ДЕМОГРАФСКИ, СТОПАНСКИ ПОТЕНЦИАЛ И СТРУКТУРА НА ИКОНОМИЧЕСКАТА АКТИВНОСТ В ОБЛАСТ КЪРДЖАЛИ

2.3.2. Комплексна географска характеристика на Западна Тракия и гръцката административна област Родопи

Фигура 22. ЗАПАДНА ТРАКИЯ И ПОЛИТИЧЕСКИТЕ ГРАНИЦИ МЕЖДУ БЪЛГАРИЯ, ГЪРЦИЯ И ТУРЦИЯ.

Източник: Иширков, А., Географската връзка на Тракия с България – В: За Тракия. София, 1920

Според Иширков в най-широк смисъл Македония и Одринско съставят Южна Тракия (фиг. 23). В географско отношение тя се разграничава на два дяла: Западна и Източна; тяхна гранична линия се явява река Места. Марица, която протича между Родопския масив и Странджа планина, събира по-голямата част от водите си от тях, които спадат към Южна Тракия. Долината на Марица свързва двете половини на старинна Тракия, която се определя, като източна граница с Бяло море при Александруполис. Река Места, която извира от Рила и Родопите образува западната граница на старинна Тракия или Западна (Беломорска) Тракия.

Фигура 23. ТЕРИТОРИАЛЕН ОБХВАТ НА ЗАПАДНА ТРАКИЯ ПО ИШИРКОВ.

Съставено и интерпретирано по: Иширков, А., Западна Тракия и договорът за мир в Ньой – Географска библиотека, № 1. София, 1920.

Фигура 24. ТЕРИТОРИАЛЕН ОБХВАТ НА ЗАПАДНА ТРАКИЯ ПО ИШИРКОВ (1934)

Съставено и интерпретирано по: Иширков, А., Царство България: имена на България и нейните главни области, положение, географски дележ, граници и големина. – Известия на БГД. Кн. II, 1934.

Според Батаклиев (1942) Беломорската област се простира покрай северния бряг на Бяло море от Солунския до Александруполиския залив, по-точно – от устието на Бистрица до устието на Марица. В него влиза части от Южна Македония и Западна Тракия, които се разделят от р. Места (фиг. 26). Авторът посочва, че Места не е рязка граница между тях в географско отношение и е възможно да се разглеждат под общото име Беломорие. Същият автор определя, че Беломорието е цялостна географска област и само условно може да се раздели в географски аспект на две части: западна – от Вардар (устието на Бистрица) до Струма, и източна – от Струма до Марица. В по-конкретен географски план Западна Тракия е представена от поречието на Арда и Димотишко, които съставят северната ѝ половина, както и от пространството между Югоизточните Родопи и Бяло море, което съставя южната ѝ половина (Батаклиев, 1942).

Фигура 26. ТЕРИТОРИАЛЕН ОБХВАТ НА БЕЛОМОРСКАТА ОБЛАСТ ПО БАТАКЛИЕВ (1942)

Съставено и интерпретирано по: Батаклиев, Ив., Географската връзка между Беломорието и България. – Беломорски преглед, № 1. София, 1942.

За целите на настоящото изследване обхватът на социално-икономическия анализ предполага статистическо обектно удобство на ниво административни единици, покриващи понятието Западна Тракия в гръцките политически рамки, да включва изцяло административните области (Еврос, Родопи и Ксанти) на Западна Тракия и частично – административните области (Кавала, Драма и Солун). На ниво административна област най-подходящ социално-икономически обект на изследване от гръцка страна е административна област Родопи (включва общините Комотини, Ариана, Ясмос и Мароня-Сапес).

Административната област Родопи е част от региона Източна Македония и Тракия. Тя граничи на изток с област Еврос, на запад с област Ксанти, на юг с Егейско море, а на север граничи с държавната граница на Република България (област Кърджали чрез общините Крумовград и Кирково) – фиг. 20. Заема 2,5 хил. км² територия в североизточната част на Република Гърция, което представлява около 1,9 % от площта на страната.

От южните брегове на Беломорието до северните граници релефът на гръцката административна област Родопи се характеризира в по-голямата част с низинен и равнинен, а в по-малък обхват полупланински и планински релеф (фиг. 27). Поради особеностите на релефа в южната част транспортните комуникации между населените

места са благоприятни, а в северната са трудни. Средната надморска височина за областта е около 40 м. Богатството от минерали и полезни изкопаеми е с потенциално значение за икономическата активност на населението. Въпреки, че има значителни находища на полезни изкопаеми (хромит, антимон, волфрам, манган, сулфидни и железни руди), които не се експлоатират, а с промишлен потенциал към настоящия момент, е добивът на лигнитни въглища.

В южната и централната част на гръцката административна област Родопи преобладава средиземноморски климат, а северната част се отличава с континентален климат и по-студена зима. Средната януарска температура варира между 5° и 6°, а средната юлска – между 25° и 26°. Валежите са 500-600 mm и са под влиянието на есенно-зимните средиземноморски циклони. Снежната покривка се задържа средно едва около една седмица. Равнините и низините са изключително плодородни за развитие на зеленчукопроизводството и овощарството, поради напояване от богатата хидрографска мрежа на реките Босбос, Филиури, Акмир, Косалос, Патермос и др., които извираят от Родопите и се вливат в езерото Вистонида или в Беломорието.

Разнообразната почвена покривка в област Родопи включва кафяви и сивокафяви, жълтоземни и червеноземни почви, което в съчетание с благоприятното климатично въздействие, е благоприятна основа за отглеждането на топлолюбиви култури и пасищно животновъдство.

В демографски план се наблюдава тенденция към намаляване на населението в област Родопи, поради социално-икономически причини. Населението на област Родопи е около 112 хил. д., което представлява едва 1 % от населението на Гърция. Средната демографска гъстота е 44 д/км². В градовете живеят около 55 % от населението на областта.

При първото административно деление на независима Гърция от 1833 г. Източна Македония и Тракия се намират извън пределите на страната и са в състава на Османската империя. Родопи като самостоятелна префектура е създадена едва през 1930 г. След 1944 г. в резултат на нова административна реформа от западната част на Родопи е отделена самостоятелна префектура Ксанти. От политическа гледна точка тази промяна може да се разглежда като „електорално балансиране“ на официално признатото мюсюлманско мнозинство в тогавашната префектура Родопи. Преди 1987 г. префектурите са втората най-важна административно-териториална единица в гръцката държава. През 1994 г. те стават самоуправляващи се и чрез избори се назначават управители на префектурите. В началото на 2011 г. префектурите са премахнати, но в континенталната част са реорганизирани под формата на „административни единици“ без промяна на съществуващите граници в административния регион Източна Македония и Тракия. Основен административен, стопански и културен център на област Родопи е град Комотини.

Преди 1945 г. стопанската специализация на префектура Родопи е в отглеждането на различни земеделски култури – зърнени (пшеница, царевича, ечемик и др.), технически (тютюн, маслини, памук и др.), цитрусови (лимони, портокали, мандарини и др.), както и в зеленчукопроизводството, овощарството и лозарството. Най-важен клон на земеделието е животновъдството. Средиземноморските храстови гори дават възможност за развитие на козевъдството, а обширните пасища – за развитие на овцевъдството, говедовъдството и биволовъдството. Климатичните условия са благоприятни и за пчеларство и бубарство. От важно стопанско значение са солодобивът и риболовът по Беломорското крайбрежие. Обработката на маслодайни култури и тютюн е предпоставка за разполагането на редица индустриални предприятия.

Съвременните социално-икономически условия на област Родопи се характеризират с отглеждането на селскостопански суровини (тютюн, памук, маслини, зърнени и технически култури и др.) в крайбрежните низини и плодородните полета.

Относително нови са отраслите на вторичния сектор с ясно изразена специализация в производството на хранителни и текстилни стоки.

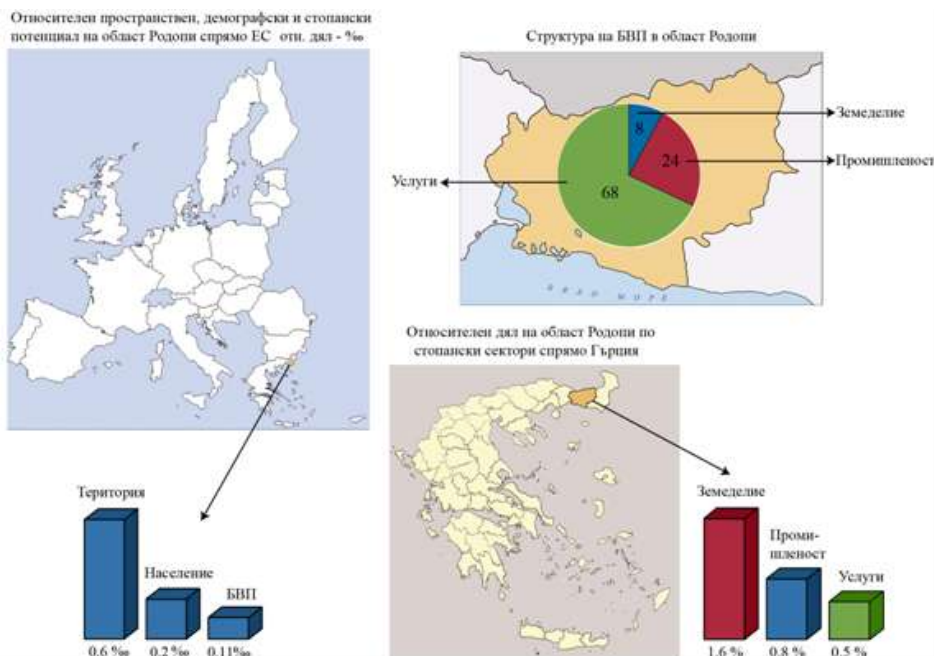
При настоящия си потенциал област Родопи представлява около 0,6 % от територията на ЕС и около – 0,2 % от неговото население, но то произвежда едва 0,11 % от БВП на ЕС. Посочената низходяща градяция демонстрира ниска степен на икономическа активност в гръцката част от трансграничния регион и определено изоставане по отношение на жизнения стандарт на нейното население. Сравнена с показателите за област Кърджали, обаче ситуацията с жизнения стандарт на населението е значително по-благоприятна.

Област Родопи формира едва 0,69 % от БВП на Гърция (при 1,04 % от нейното население и 1,93 % от територията ѝ), което отново потвърждава горепосочените изводи, но при по-малки контрасти по отношение на жизнен стандарт и икономическа активност.

Приносът на област Родопи за националното стопанство на Гърция е най-голям по отношение на първичния сектор – в нея се създават около 1,6 % от общия БВП, създаван в първичния сектор на Гърция. По отношение на вторичния и третичния сектор посоченият показател е представен със значително по-малки стойности – съответно 0,8 и 0,5 %. Това, както и при област Кърджали, подчертава изключително високата степен на земеделска и рудодобивна специализация на областта Родопи, което е индикатор за относително неблагоприятна стопанска структура и перспективи за социално-икономическо развитие на фона на общото развитие на Гърция като цяло.

Във вътрешната структура на БВП на област Родопи с най-голям дял се отличава третичният сектор – 67,8 %, вторичният е 24,1 %, а първичният - 8,1 % (за сравнение съотношението между тях средно за Гърция е 80,6:15,9:3,5).

Фигура 28. ПРОСТРАНСТВЕН, ДЕМОГРАФСКИ, СТОПАНСКИ ПОТЕНЦИАЛ И СТРУКТУРА НА ИКОНОМИЧЕСКАТА АКТИВНОСТ В ОБЛАСТ РОДОПИ

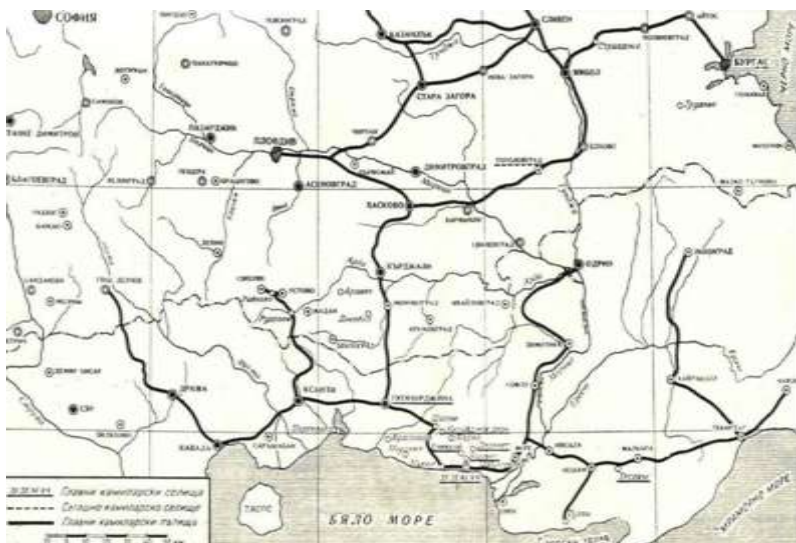

2.3.3. Сравнителна характеристика, предпоставки и възможности за социално-икономическо сътрудничество между област Кърджали и област Родопи

От гледна точка на административното, държавното, политическото и търговското развитие на населените места в Източнородопската област преди 1912 г. са изцяло под влиянието на Беломорската област със средищен център Гюмюрджина, който се явява административен и политически окръг на Източнородопските околии, освен това държавните служители и чиновници се назначават от Гюмюрджинския окръг, които изпълняват законовите разпоредби на Гюмюрджинската власт – събиране на данъци, привиквания към военна повинност, разпространяване на държавни решения и заповеди и др. Основната търговска дейност на населението се осъществява именно в град Гюмюрджина, където се извършва покупко-продажба на всякакъв вид стока, която е необходима за ежедневието на хората (Батаклиев, 1942).

Осъществяването на споменатите по-горе стопански и административни връзки преди 1912 г. се извършват по-установени търговски пътища, които при липса на политическа граница, улесняват икономическите контакти за потенциалното сътрудничество между Източните Родопи и Западна Тракия, което е важна предпоставка за взаимно пространствено развитие. Основните транспортни и търговски направления, по които се извършват движенията на стоки и хора между Източнородопската и Беломорската области, са представени от т. нар. „камиларски пътища“ (фиг. 29).

Фигура 29. ОСНОВНИ КАМИЛАРСКИ ПЪТИЩА МЕЖДУ ИЗТОЧНИТЕ РОДОПИ И ЗАПАДНА ТРАКИЯ

Източник: Примовски, Ан., Камиларството в Беломорска Тракия. София, 1958.

Студената война предопределя нови, още по-неблагоприятни четири дезинтеграционни десетилетия за изследвания регион. Едва след нейния условен край възникват условия за съживяване на изкуствено прекъснатите вътрешни връзки, за ефективно използване комплексния му стопански потенциал, възстановяване на културните контакти, родови контакти и традиции в общуването от двете страни на бившата желязна завеса.

Възникват условия за трансгранично сътрудничество между страни, региони, области и общини в резултат на различни инициативи, свързани с възможностите за

нова европейска субрегионална интеграция. В този смисъл трансграничните интеграционни процеси между административните области Кърджали и Родопи навлизат в нов етап от взаимнообвързаното и взаимозависимото трансгранично развитие и сътрудничество, което се отразява на социално-икономическите и културно-политическите измерения на посочените области в съвършена нова интеграционна трансгранична регионална политика.

С изграждането на ОЕТК–9 през прохода Маказа, който свързва област Кърджали с Комотини и Александруполис, както и други градове в Северна Гърция. От гледна точка на налагащата се междудържавна балканска интеграция подобно продължение е естествено и необходимо. В основни цели на регионалната икономическа стратегия за развитие следва да се превърнат активното оползотворяване на местните туристически ресурси и целенасоченото стимулиране и координиране на инвестиционната активност на публичния и частния сектор във високоэффективните форми на вътрешния и международен туризъм.

ОЕТК–9 е от ключово значение не само за националната икономика, но чрез него ще се насърчат и процесите на пространствено развитие на отделните региони, като същевременно се създават условия за развитие на трансграничното сътрудничество. Това от своя страна спомага за икономическата интеграция и изграждането на силни и устойчиви регионални пазари. От друга страна, постигането на инфраструктурната осигуреност и обслужване в съответствие с европейските стандарти, е задължително условие за конкурентоспособност и сближаване на област Кърджали с област Родопи, респ. на България с Гърция. Модернизирането на пътната инфраструктура на България, както и развитието на системата за комбинирани превози на товари чрез мултиmodalна интеграция, са съществен елемент на политиката за постигане на европейски стандарти в транспортното обслужване на периферните региони/области от интеграционната политика на трансграничното сътрудничество на

ТРЕТА ГЛАВА. ЕТНО-СОЦИАЛНИ АСПЕКТИ НА ТРАНСГРА-НИЧНОТО СЪТРУДНИЧЕСТВО ИЗТОЧНИ РОДОПИ – ЗАПАДНА ТРАКИЯ

3.1.Традиционните краеведски изследвания като база за историко-географски анализ на общественото развитие в трансграничния регион

Краезнанието, както и родинознанието, разглеждани като научно-приложими дисциплини на социално-географската наука са със сродни социално-родолюбиви подбуди и изяви, организационни структури и творения. В последните две-три десетилетия социално-географското направление пренасочва вниманието си от макропространствената тематика към малките жизнени проблеми с регионален и локален характер. Нараства бихейвиористичната значимост на географията.

Изследването на отделни селища или региони възниква в тясна връзка с техния етно-социален облик. Разглеждането им през призмата на пространствения анализ и историческата география придават по-голяма степен на достоверност на научния анализ. Един от прагматичните аспекти на съчетанието между хронология и хорология в развитието на обществознанието у нас още с Възраждането и Освобождението на България е свързан с краезнанието.

3.2. Опит за географски анализ на социално-икономическите връзки между Източни Родопи и Западна Тракия чрез използване на анкетния метод

Освен фундаментални краеведски разработки на класически и съвременни автори от XIX-XXI в., с цел оптимизиране на научните резултати и повишаване на тяхната обективност, в настоящото изследване са използвани и представителни анкетни проучвания сред населението на общините в област Кърджали. Анкетите са проведени през периода 2012-2015 г. относително географски пропорционално предимно сред възрастното население на селищата във всички общини на област Кърджали с изключение на община Черноочене.

Анкетните карти включват две основни групи въпроси:

–Първата група засяга въпроси, свързани родовата памет на анкетираните лица (респонденти) относно времето и основните направления на заселванията на техните предци в Източните Родопи през периода XIV-XVII в., както и възникването и топонимията на селищата.

–Втората група въпроси, засяга относително по-уседналия период за населението в региона на Източните Родопи след XVII в., формирането на традиционните стопански отрасли, на вътрешните социално-икономически връзки, направленията и цикличността на сезонната и трайна миграция, родовите връзки и търговските пътища и контакти с Беломорска (Западна) Тракия.

Проведените анкети в общините Ардино, Джебел, Кирково, Крумовград, Кърджали и Момчилград създават възможност за значително разширяване на фактологичната (включително селищната топонимична) база на изследването с основен акцент върху етно-културните му аспекти. Според нас те заслужават специално изследователско внимание, поради относително слабата им степен на изученост в предходни изследвания, особено от гледна точка на географското пространство.

Общият брой на анкетираните в региона лица е 133, като само 3 от тях са жени. Средната им възраст е 77 години, като най-възрастният сред е роден през 1919 г, а най-младият – през 1966 г. Това дава възможност за по-достоверни, хронологично мултиплициращи се изводи в историко-географски план.

Параметрите на изследването дават възможност за анализ на резултатите, без да осигуряват пълно изчерпване на всички търсени отговори. Анализът на социално-икономическите връзки между Източнородопския и Беломорския регион, разгледани през призмата на мюсюлманските общности в тях, дава възможност да се формулират редица допълващи вече разгледаните исторически и краеведски изводи. В най-голяма степен те засягат селищно-миграционни и търговско-икономически процеси, а в по-ново време и културно-политически аспекти при формиране на съвременния географски облик на Източните Родопи. Макар и в по-малка степен, това важи и за Беломорска (Западна) Тракия.

Освен посочените индивидуални анкети от личен или родов характер, за целите на изследването на съвременните форми на трансгранично сътрудничество в изследвания регион, са проведени и анкетни допитвания сред представители на областна и общинска администрация, както и сред представители на културни институции и неправителствени организации в районите на Кърджали, Комотини и Одрин.

3.2.1. Формиране на селищната мрежа и етно-културния облик на населението

Средновековната трансформация на селищата в Източните Родопи и прилежащите им беломорски територии се свързва с инвазията на юруци и тюрки от Анадола, Коня-Караман, Нииде, Невшехир, Токат и др. Тяхното целенасочено преселване се осъществява при управлението на султан Мурад I през втората половина на XIV в. Основен мотив са превантивни мерки спрямо племената на размирния Караманогларски бейлик.

Съперничеството за власт между селджушките тюрки и Караманогларския бейлик води до прехвърляне на племена от Коня-Караман с различен социален статус – войници, духовни мисионери, юруци, доброволно (самостоятелно) преселени племена – индивидуални и групови, които нямат право да се връщат обратно в Анадола от Източните Родопи. Преселването им се провежда под различни форми на заточение – индивидуални, групови, колективно-семейни начело със старейшини, племенни (най-вече от Коня-Караман).

Освен насилствени форми на преселение се използват и някои поощрения. Пример за това е султанска заповед, с която съгласните да се преселят на Балканите се освобождават от данъци и такси. В изследвания регион такъв е случаят със село Поточница (Герен адасъ), която е населена с пришълци от Бурса – селджушки тюрки.

Съществуват и доброволни преселвания на търговци, занаятчии и духовници, които се вливат в новата социална и обществена структура на Източните Родопи. Приблизително около 60 % от пришълците са принудително преселени, около 30 % се преселват като юрушки колонизатори със своите стада и около 10 % са насочени към региона с цел изграждане на местен административно-държавен апарат.

Освен от Коня-Караман, преселници в Източните Родопи прииждат и от други части на Османската империя. Например, първите преселници в село Рибино (Балтък) през XIV в. са от Хоросан (дн. Източен Иран, където е един от районите на формиране на Селджушката държава). По южния склон на Стърмни рид (Юрукюден) се преселват племена от Багдад (Ирак), които се назовават Багдадлълар (днес вече несъществуващо село), а в село Чал (Койун оглар) преселниците идват от бейлика Койун оглар (юрушки овцевъдни племена от Централен Анадол).

Село Долно Каменяне (Айдънлар) се образува в началото на XIV в. като първите преселници са от бейлика Айдън в Мала Азия. Село Токачка (Токатчък) се образува от преселници, които прииждат от гр. Токат в дн. Централен Анадол през XV в.

В село Чуково (Токмаклъ дере) понастоящем има фамилия, която носи названието „Караманоглар“, тъй като се отнася към Караманския бейлик. Селищата Седефче, Момчилградско (Сарухан) и Велешани, Кърджалийско (Сарухан) се формират от преселници от бейлика Сарухан от югозападната част на п-в Мала Азия.

Село Равен (Йени Джума) се формира от селджушки тюркски преселници, които през X-XI в. населяват земите по Северното крайбрежие на Аралско море, като впоследствие участват при образуването на османския бейлик в Бурса, а през XIV в. след преселенията на Балканите.

Етническите белези на преселниците в село Биволяне (Мандаджъ) са от региона на Кербала в днешен Ирак.

Село Загоричене (Келоглар) се формира през XVI-XVII в. в резултат от преселването на турки-животновъди от региона на Гюмюрджина, Западна Тракия.

Село Брезен (Халач дере) се формира от халашки тюркски преселници, които населяват Източен Иран и Афганистан през X-XI в. Една част от тях се преселват в Азербайджан, а друга част през XIV в. се насочва през Анадола към Източните Родопи.

Село Светулка (Чандър) се формира след 1350 г. от преселници, дошли от с. Чандър, Коня-Караман. Село Вълкович (Курт кьой) се формира от османски турки на Анадола, но най-вече от Биледжик и Коня-Караман. През XIV в. от село Джебел, Коня-Караман пристигат преселници и основават съвременния гр. Джебел (Шейх Джумая). Село Хаджийско (Соллар) се формира от преселници, които пристигат през XIV в. от село Соллар, Коня.

Село Тосия (Прахово) включва две обособени формирования – Горно Прахово (Тосия Бааля) и Долно Прахово (Тосия Зир). В исторически план през XIV в. основателите на селото са дошли от с. Тосия – понастоящем град в област Кастамону, днешен Анадол.

Село Кокиче (Чепелдже) се формира през XVI в. от селджушки турки, които населяват османския бейлик в района на Истанбул и Бурса. Село Кобиляне (Шерметлер) се формира още от първите преселници на бейлика Каресиоглар, Балъкесир. Село Майстрово (Устанлар) (вече несъществуващо) се формира от преселници, дошли от Селанник (днешен Солун).

Село Миладиново (Деделер) се образува през втората половина на XV в. от преселници, дошли от Северозападна Мала Азия, които са част от османския бейлик на селджушките турки.

Особен интерес представлява формирането на населението на село Бащино (Хасанбаблар), което датира още от XIII в. (т. е. преди османската военна инвазия на Балканите). Неговата принадлежност е свързана с преселници от селджушкия племенен съюз на алиански тюркски общности, които се преселват в Мала Азия през XI-XII в. от териториите на съвремените Туркменистан, Таджикистан и Киргизистан.

Село Мост (Кьопюрлю) се формира през първата половина на XIV в., а преселниците са дошли от районите Тире и Торбалъ в днешна Западна Мала Азия. Село Мургово (Есмерлилер) се обособява като самостоятелно през първата половина на XIV в., от преселници на Карахан, Коня. Селищата Горна и Долна Крепост (Каралар) се формират от нахлуващите от Анадола през XIII-XIV в. племена от бейлиците – Карахан и Аккоюнлар.

Останалите населени места се формират предимно от преселници, дошли от Коня-Караман, Нииде, Невшехир и Тороските планини (табл. 1), като миграциите им продължават чак до втората половина на XIX в.

Паралелно с нахлуващите тюркски племена на Балканите, респ. в Източните Родопи, се пренасят от тях и нови земеделски култури, които дотогава са непознати по нашите земи – кайсии, леща, дини, дюли, ориз, пълпеша, сусам, мак и други.

Паралелно с османската инвазия на Балканите, респ. в Източните Родопи се развива и културно-религиозната дифузия. Нейн носител е новата духовно-религиозна идеология на исляма, която като цяло е непозната за коренното население на Балканите. Още преди завоюването на Източните Родопи, през XI-XII в. от различни части на селджушката държава навлизат духовни мисионери – дервиши, които разпространяват ислямската религия на Балканите. Има дори сведения за ранно навлизане на Корана на Балканите още по времето на опитите на Арабския халифат да завладее Константинопол.

През XIII в. исрешу Селджушкия султанат се организира т. нар. „Бабаистко въстание“ от Баба Исхак, Баба Иляз, Ахи Евран, Абдал Муса и Хаджи Бекташ-Вели. Един от резултатите му е масово разселване, известно като бабаистко и бекташийско движение. Тези движения се разпространяват и към Балканския полуостров. От своя страна посочените личности, изпращат свои ученици като тайни дервиши-мисионери (млекари, кожари, обушари, дърводелци и др.) на Балканите и започват да разпространяват ислямската религия в региона преди разселването на селджушките и юрушките тюрки. Въпреки че изброените духовно-религиозни личности не участват директно в османската управа, същите имат дълбоки познания в ислямското, военното и държавното управление.

Формирането на култовия религиозен комплекс „Текке Елмалъ Баба“ е от втората половина на XIV в., а при изграждането му участват ислямските дервиши, като основната им идея е разпространяването на исляма на Балканите, а в частност върху Източните Родопи.

В Източнородопския регион (с. Биволяне) теккето Елмалъ Баба е най-старата ислямска духовна семинария, в която се обучават децата. Дейността на теккетата се преустановява през 1826 г. след разпускането на еничарския корпус, когато се превръщат в медресета. В действителност теккетата в Биволяне (Мандаджъ) в региона на Източните Родопи изпълнява функция на община, като събира данъци от всичките населени места и разпределя средствата за помощи, изграждане на религиозни и обществени сгради, пътища и други. По този начин теккетата придобиват и значими управленски отговорности.

През първата половина на XIII в., когато започва преселението към Румелия (Балканите), учениците на Хаджи Бекташ-Вели проповядват ханефийското ислямско течение, което възниква от тюркските обредни ритуали като смесица от шаманизъм и ислям. Тюрките пренасят на Балканите религиозната идеология на Бекташийството под формата на теккетата, култово-дервишки ложи, медресета и тюрбета през XIII-XV в. при османските султани Орхан, Мурад I и Баязид.

При първите преселения на тюрки около 90 % от тях изповядват исляма в алиански му вид – т. нар. алианско-бекташийски направления. От гледна точка на историческата обусловеност алианството се трансформира в идейно-религиозната система на сунизма, като ортодоксална доктрина на господстваща религиозна идея в Османския управляващ елит. В този смисъл преди XV в. има управление на османската

държава от теккетата (управление на дервишите) като духовно-религиозни комплекси, които заемат важна ръководна държавническа функция. Едва след XV в. се наблюдава тенденция на преориентация на тюркската общност към сунитското течение в исляма. Така общността на алианите започва да се свива.

В резултат на културната и религиозната дифузия на тюркската общност в края на XIII и началото на XIV в. както на Балканите, така и в Източните Родопи се прехвърлят ислямски духовници, които разпространяват исляма, но с тях се пренасят и нови ислямско-религиозни течения и ордени. Първоначално сред тюркската общност ислямската религия се приема от халашките тюрки през X-XI в., които населяват Източен Иран.

Продължавайки мисионерската си дейност в Бухара и Самарканд, Ахмед Йесеви развива своята ислямска доктрина – суфизма. Именно неговото име носи първият тюркски религиозен орден – „Йесевизъм“, който възприема старите тюркски традиции за равнопоставеност на мъжкия и женския пол.

Друго ислямско религиозно течение е „Мутасавифството“, което означава в душата и сърцето си да не възприемаш други религиозни символи освен Всевишния Аллах и да се ръководиш в обществения и религиозния живот от неговите духовни правила.

Вид ислямски религиозен мистицизъм е „Тасавифството“. Неговите последователи не отдават значение на материалната стойност в живота. Същите пропагандират ислямски суфизъм, отдават се на духовно и душевно пречистване. Заради аскетизма им, те не изграждат ислямски орден.

Друг вид ислямско-религиозен орден, който се свързва с името на Хаджи Бекташ-Вели, е „Бекташийството“. Характерна черта на този орден е, че проповедта на глас в ислямски храм от духовника, четенето на Корана на тюркски и раздаването на милостиня, дават правото да си мюсюлманин, без да изпълняваш едномесечен пост и петте молитви на ден. Най-известните бекташи се назовават – „Бабалар“ (старейшини). Те разпространяват философско-религиозните идеи на своя орден от бекташийските и бабаистките ислямско-духовни центрове.

С името на Ахи Евран се свързва Ахийският ислямско-религиозен орден, който е създаден под формата на занаячийско-търговска структура. Същите проникват във Византийската империя преди появата на османската държава с цел разпространяване на ислямската религия.

Още преди разпространението на алианството и бекташийството сред тюркменските общности се среща религиозното течение „Къзълбашизъм“. Той произлиза от шапките, които носят тюркменските войници с нюанси на червеникав цвят, за да се отличават от другите орди. Тези войници са част от войската на Шах Исмаил, който в началото на XVI в. създава Сахавийската държава в района на съвременните Източен Азербайджан и Иран със столица Тебриз.

След 1820 г. при управлението на султан Махмуд II започват реформи – разпуска се Бекташийството, закриват се теккетата, унищожават се еничарският корпус. Все пак бекташийското население, дервишите и духовният елит тайно се събират в теккетата да изпълняват обредите си, но султанът се противопоставя остро на тези процеси. Същият наема тайни султански наблюдатели сред сунитите да се представят за псевдодервиши, като ги изпраща в теккетата, за да предотвратят бекташийските организации. Те не изпълняват нареждането на султана и отново възраждат теккетата. Така възниква „Накшибендизъм“ – вид ислямско-религиозен орден.

Най-значимите алевитски течения са Бекташийството и Бабаизмът. Бабаизмът се появява по-рано, но Хаджи Бекташ-Вели разпространява по-успешно религиозната си доктрина, тъй като е най-близка до сунизма. Изповядващите възприемат ритуалите при сунитите да почитат двата свещени ислямски празника, да се молят в джамии, да се мият на чешма преди молитви и т.н. По този начин всички по-малки течения в алевитството се интегрират в общността на бекташийството.

Алианите, които живеят в района на Момчилградско, Кърджалийско и Крумовградско, са от идейно-религиозната платформа на Бекташийството, а в Горна и Долна Крепост (Каралар) и Звезделина (Кая алтъ/Боджуклу) са потомци на Бабаизма.

Село със значима духовно-религиозна роля в Източнородопския регион е Чуково (Токмакълъ дере). През XIV в. то е важно стратегическо, държавно и правово средище, което управлява значителен регион около себе си. Дори проектирането и строителството на джамията в Кошу кавак (Крумовград) се одобрява от Токмакълъ дере (Чуково). Освен това има джамия и малко медресе. В селището се развива активен държавен живот, където има каймакам, държавни съдии/кадии, затвор и пазители на обществения ред (войска). Ако някой извършва престъпление, е съден и/или излежава присъдата си в Токмакълъ дере.

През 1438 г. е построена „Йедикъзлар джамиси“ в Подкова (Налбатлар) – религиозен и духовен център, където има медресе, йемек хане (столова за хранене), ложман (пансион) за момичета и момчета, същите се обучават и получават духовно образование.

Централно средище, в което протича активен духовно-религиозен процес, е село Фотиново (Джума янъ/Чакърлъ), където има джамия и медресе. В петъчен ден изповядващите се събират на молитва в джамията. Медресето е на два етажа и в него се обучават децата на арабски език.

Село Плазище (Кайрак Сеит Али) също има духовно-религиозен комплекс. Първите духовни мисионери в него пристигат през втората половина на XIV в. През 1366 г. се построява джамията, а децата се обучават на арабски език и на Коран. Получилите образование духовници, започват да изпълняват своите религиозни и просветни дейности по района на Джебел (Шейх Джумая).

Село Гривка (Геве Джумасъ/Джумаянъ) представлява главно религиозно средище за селата в района. Има джамия и медресе, което изпълнява духовно-религиозна дейност. Получилите образование стават ислямски духовници.

3.2.2. Културна дифузия и развитие на социално-икономическите връзки между Източни Родопи и Западна Тракия

Преди 1912 г. сезонното номадско животновъдство се изразява в слизание на пастирите заедно с техните стада през есента (октомври/ноември) от Източнородопската област към Беломорската низина, където те прекарват зимата, добитъкът намира хранителна среда при почти липсваща снежна покривка. При презимуването в низината овцете се обогнят, в началото на пролетта се остригат, след това пастирите поемат със стадата към Родопите, където има тучни ливади и пасища през топлия сезон за добитъка. Много видни личности в Брезен (Халач дере) използват номадското животновъдство. Сред тях са хаджи Исмаил, хаджи Мурад, хаджи Шабан, а в Фотиново (Джума янъ/Чакърлъ) – Якубоглар, които притежават стада от дребен рогат добитък. В края на есента изпращат добитъка с овчарите в Беломорската низина – Гюмюрджинска, Дедеагачка и Искеченска, където прекарват зимата в леко построени къщи, а понякога и дори под палатки от вълнени чергила. На следващата година потеглят обратно към планинските ливади и пасища на Източните Родопи. Забелязва се, че има номадско културно съжителство между пастирите от Западна Тракия и Източните Родопи.

Един от отраслите, които предизвикват сезонна заетост и е в основата на традиционни и съвременни вътрешни икономически отношения в трансграничния регион, е тютюнопроизводството. Типичен пример за това в проведените анкетни проучвания е районът на Искече (Ксанти). В него, както и в редица други беломорски селищни райони, в основата на тютюнопроизводствения процес стоят сезонни работници от Родопите. Организацията и контрола на тютюневата кампания се извършва от отговорник на временно наетите работници – драгаман.

Сходна е ситуацията и при зърнопроизводството. При него пиковият период на заетостта е свързан с жътварството, което малко след брането на тютюна. Основните

зърнени култури са пшеница, ечемик, ръж, овес, царевица, като преобладава ръчният труд

В Гюмюрджинското, Димотишкото, Драмското и Дедеагачкото полета сезонната земеделска работа е свързана и с отглеждане на зеленчукови култури (пипер, домати, зеле, дини), памук, сусам, фъстъци, слънчоглед. Типичен пример за оценката на икономическата привлекателност на Беломорието от страна на населението в Източните Родопи намираме в традиционната за района пословица: „гюмюрджинското поле – златно поле“.

Привлекателни отрасли за родопските сезонни работници в Беломорието са също лозарството, овощарството, маслиновите насаждения. Сред овощните култури специализиращи са ябълките, крушите, прасковите.

Сред обслужващите отрасли традиционна водещи по привлекателност за сезонна работа са слагинството, ратайството и дюлгерството, които са насочени основно към Комотини (Гюмюрджина), Ксанти (Искече), Солун (Селанник), Александруполис (Дедеагач). Не са малко случаите, когато жители на Източните Родопи са сезонно заети при едни и същи работодатели в продължение на над 20 години.

Във времената на Османската империя много от по-образованите родопчани са наети да работят в по-големите градове на Беломорието като бирници и събират местни данъци и такси. В повечето случаи тази дейност също се извършва сезонно и те имат по няколко пътувания годишно.

Имащите финансова възможност мюсюлмански семейства в Източните Родопи успяват да изпращат децата си в Комотини (Гюмюрджина) и Ксанти (Искече), където те получават ислямско религиозно образование и титли – имами, молли, хафъси. След това някои от тях започват работа, като се връщат обратно по селата в Източните Родопи. Други остават в Западна Тракия на работа и се издигат на високо равнище, като например мюфтия. Един от най-известните ислямски духовници в Източните Родопи, респ. Джебел (Шейх Джумая), учи в продължение на 18 години в Солун (Селанник) и става най-уважавания ислямски духовник.

Преди 1945 г. мюсюлманската общност на алианите в Източните Родопи отбелязва във всяка календарна година (21 март) рождения ден на Хазрети Али. Алианските старейшини (Халифелер) се събират в текето на Димотика, където се обявява началото на алианските религиозни празници. Прави се Курбан и алианските старейшини „пренасят“/„донасят“ празника в другите текета на Източните Родопи. Тези културни празници на алианската общност продължават без прекъсвания до 1822 г., когато султан Махмуд II отменя по-голямата част от ръководната роля на текетата.

Културните връзки север-юг са често прекъсвани от войните през първата половина на XX век. След 1945 г., когато границите са затворени за десетилетия наред, събирателен център за всички мюсюлмани в Източните Родопи става текето в Биволяне. След 1990 г. културно-религиозните връзки постепенно се възстановяват.

Особен изследователски интерес представляват основните направления и структурата на вътрешните търговски потоци в трансграничния регион Източни Родопи – Западна Тракия. От беломорските територии се внасят всички необходими хранителни продукти и промишлени стоки за ежедневния живот на населението в Източните Родопи. От житните земеделски култури – пшеница, ръж, ечемик, овес, просо, царевица. Същите култури се внасят, както под формата на зърно, а така и като брашно. От аграрно-промишлените стоки се внасят предимно тютюн, олио, зехтин, фъстъци. Към Източните Родопи се изнасят също пипер, зеле, домати, картофи, патладжан, лук, зеле. Впоследствие те постепенно са култивирани от източнородопското население. Разпространението на трайните насаждения – овощни и лозови се осъществява с пренасянето на присадъчен материал (калеми/присадки) за круши, сливи, череша, ябълки, черници, лозя. До преди 35-40 години дънерите на черници и круши се виждаха.

От беломорските центрове се внасят също цитруси – портокали, лимони, нарове, смокини, както и подправки – черен и червен пипер, дафинов лист и други.

Основни внасяни промишлени стоки са газбол, кибрит, свещи, сапун, сол и други.

Сред хранителните стоки важна роля за вноса в Източните Родопи от Беломорието имат известната турска баклава (предимно от Ксанти (Искече), захарта, халвата.

От Ксанти (Искече) се внася още табак (обработена кожа) за майсторите кожари, обувчари и седлари.

От района на Комотини (Гюмюрджина) се внасят въглища. Например мелницата в село Чифлик работи с такива въглища.

Голям е и набора от внасяни в Източните Родопи битови изделия –съдове за домашно ползване – менци, чинии, тенджери, лъжици, вилици, платове, килими, преди, конци, дрехи, обувки, стенни часовници, накити, украшения.

През 30-те години на XX в. от Комотини (Гюмюрджина) към с. Стремци (Гюклемезлер) е внесен първият велосипед.

Преди 1912 г. от Източните Родопи, респ. от с. Гърбище (Сърт кьой), където има ковачница, в която се отливат и създават метални инструменти – мотики, кирки, лопати, брадви, тесли и др. Същите метални изделия се транспортират и се продават по пазарите на Комотини (Гюмюрджина) и Ксанти (Искече).

От с. Самокитка (Сараджа йорен), където се развива и получава известност сарачеството – кожените изделия, които се произвеждат в селото, както за ездитни животни (седла и юзди), така и обувки и ръчни торби (чанти) за населението, се продават по пазарите на Комотини (Гюмюрджина) и Ксанти (Искече).

В с. Кременец (Чакмаклар), придобива популярност мутафчийството – обработените и създадените от мутафчийите – наметала за ездитни животни, торби и чулове се продават по пазарите на Комотини (Гюмюрджина), Александрополис (Дедеагач), Ксанти (Искече) и т.н.

В с. Бенковски (Нурлу) събраните от една фамилия различни растения, листа, кори на стебла и корени. Създават се различни цветове за боядисване на дрехи, платове, ризи, панталони и по този начин се развива бояджиларството. Придобитите големи количества бои се продават по пазарите на Гюмюрджина.

Изработените седла – за ездитни и товарни животни, от майсторите, които се занимават със седларство, освен това създават принадлежности за въпрягане на коне, юзди, обшиване на седлата с подпльнки от слама и вълна, като същите материали се продават в Комотини (Гюмюрджина).

В с. Рудници (Маданлъ) се изработват ръчни мелници, воденични камъни, каменни пръстени за оформяне на вътрешната част на кладенци, камъни за изграждане на ъглите на къщите, камъни-покриви за бунари, издялан камък за събиране на вода (биволска стъпка) за животни и др. Същите се продават по пазарите на Комотини (Гюмюрджина).

Преди 1912 г. в с. Велишани (Сарухан) се добива негасена вар, която се изнася с ездитни животни – мулета, коне и магарета и се продава в пазарите на Комотини (Гюмюрджина) и Ксанти (Искече).

От Източните Родопи се изкупуват евтино животни и се продават с търговска надценка в Комотини (Гюмюрджина) и Ксанти (Искече). Преди 1919 г. от с. Русалско (Хоташлъ), което се отличава с голям брой стада, за мюсюлманските религиозни празници традиционно се изкупуват много животни, предназначени за пазарите в Беломорието.

В размирните времена често явление са нелегалните движения на крадци и разбойници по пътищата., като плячката се продава или разменя в Комотини (Гюмюрджина).

Към Комотини (Гюмюрджина) и Ксанти (Искече) се изнасят и родопски стоки като орехи, сушени и пресни плодове, семки от тикви, петмез, дренки, плодове на цер, мушмули, мая за хляб, извара, масло, сирене, пастърма, животински кожи, вълна.

Свободният трансграничен режим преди 1945 г. и свободното движение на население, стоки и услуги между Източните Родопи и Западна Тракия позволява извършване на търговски сделки с недвижими имоти. Източнородопското население изкупува в Беломорието парцели за къщи, земеделски имоти, къщи, чифлици. Например, родове от селата Брезен (Халач дере) и Хромица (Топалоглар) купуват през втората половина на XIX в. чифлици в Комотини (Гюмюрджина). Площта на единия от тях е 400 дка, а на другия – 600 дка. През 50-те години на XX в. те правят опити да си ги върнат, но вече са под юрисдикцията на Министерството на отбраната и са изключителна държавна собственост на Гърция.

Важна географска роля за търговско-икономическите отношения между Източните Родопи и Западна Тракия изиграват речните долини на Арда, Крумовица и Върбица.

Транспортната система на Източните Родопи, която продължава в естествения хиндерланд на Западна Тракия с нейните беломорски пристанища, е важна съставна част от социално-икономическото развитие на транспортната система на двата региона.

Традиционно транспортът се извършва с мулета и коне, а така и също с камили. Конфигурацията на пътната мрежа е предопределена предимно от релефа.

Най-важен е напречният път от Хасково през Кърджали и Момчилград, който свързва Източнородопската област със Западна Тракия, достигайки до градовете Комотини и като крайна точка Александруполис.

Твърде важен е и надлъжният път, успореден на р. Арда, който започва от Солун през Драма, минава през Смолян и през Ардино, Кърджали, Момчилград, Крумовград достига Ивайловград и Димотика. Той не следва самата долина на р. Арда, тъй като последната има множество тесни проломи. Този път – от Кърджали и Момчилград на изток през Ивайловград за Димотика и Одрин е построен през османско време и свързва в търговско, административно и военно отношение на Ардинската долина с важните градски центрове Димотика и Одрин.

Посочените транспортни пътища играят важна роля за осъществяване на търговските контакти между Източните Родопи и Западна Тракия, тъй като те дават възможност на населението да извършва както търговска дейност, така и като продължение на културно-политическите връзки, които преди 1919 г. имат значима транспортна функция за свободно движение на хора и стоки. След 1919 г. се оформя една гранична линия, която разделя съществуващите социално-икономически и обществено-политически връзки между мюсюлманските общности в двата региона, а след 1945 г. те изцяло се прекъсват до началото на 90-те години на XX в.

Историята на родовите връзки на мюсюлманските общности в изследвания трансграничен регион – Източните Родопи и Западна Тракия все още не е написана. Поради редица субективни, идеологически и политически причини, този социален и чувствителен процес на посочената общност все още е недооценен от българските изследователи.

Културната дифузия на тюркските племена от една и съща географска област (огнище) в Мала Азия се прехвърля както в Източните Родопи, така и в Западна Тракия. Поради първоначално неусвоени комуникативни връзки, условията за поддържане на родово-семейните отношения са неблагоприятни.

По-голямата част от посочените в анкетните проучвания райони на преселено източнородопско население се свързват с районите около Комотини. В по-малка степен това важи за Ксанти и Солун.

Формирането на родови връзки на мюсюлманските общности между Източните Родопи и Западна Тракия са породени от различни причини, които могат да бъдат

групирано по следния начин: социално-икономически, обществено-политически и природогеографски.

Икономическите параметри са свързани с функционирането на Комотини и Ксанти като главни стопански центрове на Западна Тракия. Те отразяват характерния за цялата Османска империя през XVIII-XIX в. процес на постепенно изселване от планинските райони и заселване в равнинните, респ. от Родопите в Беломорието. От една страна това е резултат от появилия се в планинските райони излишък на работна сила, а от друга – на икономическото разрастване на Комотини и Ксанти. Влияние върху този процес оказва и интензификацията на земеделието в равнините, които са естествения хиндерланд на градските центрове.

Към обществено-политическите предпоставки могат да се отнесат влиянията на войните и размирните политически процеси, както и официалната османска политика спрямо двата региона – Източни Родопи и Западна Тракия. Миграционните процеси са най-динамични от втората половина на XIX в. до средата на XX в.

Характерна за разделението след Първата световна война е съдбата на с. Стрижба (Къркъм), което е разделено от границата между Гърция и България. Напускайки планинските територии на Източнородопската област, мюсюлманското население се преселва в Беломорска Тракия. Комотини се превръща в събирателен град както за селата от Източните Родопи, така и за селата от Западна Тракия.

Определена роля за миграционните процеси играят и природогеографските фактори – най-вече климатичните условия и особеностите на релефа. Планинската (Източните Родопи) специфика на пространството и неговата връзка с равнините на Беломорска (Западна) Тракия обуславят и взаимодопълващия се тип стопанства, култури и непрекъснатото усложняващите се семейни връзки.

3.2.3. Роля на мюсюлманските общности в съвременното трансгранично сътрудничество между общините на Кърджали и Родопи

Съвременните интеграционни процеси в ЕС са предпоставка за реализиране на културно-политически и социално-икономически отношения, както в пространствената цялост на ЕС, така и в отделните негови регионални формирования. В този смисъл регионалната политика на периферните областно-административни единици има съществено значение за трансграничното сътрудничество. От географска гледна точка Кърджалийска област се свързва с приграничните области на Гърция – Родопи, Еврос и Ксанти. Тази характеристика на взаимно допълване на приграничните зони оказва съществена значимост за трансгранично сътрудничество на областно ниво между Кърджали от българска страна и Родопи, Еврос и Ксанти от гръцка страна.

Първите стъпки на трансгранични отношения между областите Кърджали и Родопи започват през 1999 г. Двустранните отношения предимно са свързани с предприєдинителните програми за пълноправно членство на България в ЕС до 2007 г. (покани за посрещане на делегации начело с областните управители и техните заместници). След 2007 г. по оперативна програма ФАР-ТГС на областно ниво се реализира проект за „Доброволно кръводаряване в Родопите“. Друг такъв реализиран проект е за „Културен туризъм в Родопите“. Предстои процедура за започване на трети проект за трансгранично сътрудничество – „Развитие на земеделието в Родопите“ с участието на Университета „Аристотел“. Тези проекти са изключително ползотворни за развитие на регионалното сътрудничество в Еврорегион „Родопи“. Осъществяват се непрекъснати контакти между двете страни, организират се постоянни срещи, взаимен трансграничен опит и съвместна работа. По оперативна програма ФАР-ТГС се осъществяват мероприятията между областите Кърджали и Родопи. Последната среща се осъществява през месец септември 2013 г. на секретариата на програмата за ФАР-ТГС в Кърджали.

За времето от 1999 до 2003 г. участието на област Кърджали е символично, защото за гръцката страна е необходим трансграничен партньор. В областната управа в Кърджали се създава офис. Първият важен проект е свързан с осъществяването на гостувания в Комотини и в Кърджали. Организирант се семинари с обучителен характер на цели отдели и администрации. Целта е да се разменят познания, обмен на опит и добри практики в регионалното развитие. Контактите на двете страни са постоянни, което съдейства за бързото развитие на регионалната интеграция. При реализиране на европейските програми от двете страни се забелязват нови съвременни отношения в едни нови измерения и това до голяма степен определя спецификата и същността на еврорегионите и в частност на Еврорегион „Родопи“ в пространствената цялост на ЕС.

Проектът за „Развитие на земеделието и селското стопанство в Родопите“ е със съвместното сътрудничество между областите Кърджали и Комотини. Той се свързва и с включване на научни звена – работа със селскостопански датчици по земеделските полета, електронно измерване и др. С отварянето на прохода „Маказа“ лесно се осъществява обмен на информация, познания, умения и др.

Отношенията между община Джебел и побратимената община Ариана в Гърция се активизират след 2008 г. Подписва се споразумение за трансгранично сътрудничество между двете общини през 2008 г. През 2012 и 2013 г. се организират две посещения от тяхна страна, а втория път е по случай Деня на община Джебел на 19. 05. 2013 г. През същата година община Ариана поканва община Джебел на тяхно културно мероприятие. След официалното откриване на пътя между България и Гърция потокът на автомобили от гръцка към българска страна се увеличава. Когато се осъществяват културни и спортни празници и в Джебел, и в Ариана взаимно се изпращат официални покани.

Административно-политическите отношения на община Кърджали с общините от Гърция започват през 1997 г. Подписва се споразумение с община Комотини, като идеята е стимулиране и активизиране на връзките между двете общини и тяхната готовност за приятелство, разбирателство и уважение между хората от двете страни. Като резултат от сътрудничеството между двете общини се реализират множество проекти в областта на икономиката и стратегическото развитие на двата региона, културния обмен и социалните дейности.

Във връзка с подписаните договори започват да се подготвят и реализират проекти за взаимното сътрудничество между община Кърджали и общините от Гърция. Първият съвместен проект с гр. Александруполис е за по-чисти води на р. Арда (средното и долното течение на р. Арда). Основната идея на проекта е изследване на водите на р. Арда. Началото се постави през 2003 г. с проект за „Партньорство за по-чиста р. Арда“ с участието на номархия/област Еврос от Гърция, а финансиращ орган е програмата ФАР-ТГС – Фонд за малки проекти България – Гърция 2001 г. По време на проекта са организират работни срещи за обмяна на опит, обучение на българските общински експерти в управление на водите по европейски стандарти и създаване на информационна мрежа между двете институции.

През 2004 г. с финансовата подкрепа на програмата ФАР-ТГС се осъществява проект „Култура и изкуство без граници“ с партньорството на Сдружение „Родопея-Балканика“ гр. Кърджали, а съпартньори – община Кърджали и културната организация при община Каламария, Гърция. Провеждат се културни мероприятия, свързани с организирането и провеждането на фестивал за театрално изкуство, етно и фолклорна музика „Култура и изкуство без граници“ в гр. Кърджали. В резултат на това се представя спектакълът „Мечта за Родопи“. Организиран и проведен е едноседмичен фестивал „Култура и изкуство без граници“ с участници от България и Гърция.

През 2005 г. между община Кърджали и община Комотини се реализира следващ съвместен проект за „Партньорство за по-добър шанс за младите хора“ с финансовата подкрепа на ФАР-ТГС: „Инициативи за заетост в трансграничните

региони на България – Гърция”. Осъществяват се дейности за осигуряване на временна заетост на безработни млади хора при ремонта на „Младежки дом – Кърджали”, обмяна на ноу-хау и добри практики в сферата на услугите на пазара на труда, касаещи младите хора на възраст от 19 до 35 години. Основни резултати от проекта са изградените партньорства между местните власти и институции за преодоляване на различията на пограничния регион. Освен това се извършва вътрешен ремонт на „Младежки дом – Кърджали”, обмяна на добри практики в сферата на заетостта и създаване на краткосрочна заетост на дългосрочно безработните младежи на посочената възрастова група.

През 2006 г. се реализира следващият съвместен проект на община Кърджали с финансовата подкрепа на ФАР-ТГС – „Насърчаване на културните, туристическите и човешките ресурси в трансграничния регион България – Гърция” за съвместното трансгранично партньорство на регионите Кърджали, Сомотраки и Родопи. През 2006 г. се реализира проект „Живо наследство” с участието на Сдружение „Център за икономически и социални анализи и стратегии” гр. Кърджали със съпартньори от региона на Йонийските острови, Гърция, с подкрепата на програмата ФАР-ТГС. Извършват се следните дейности: инвентаризация и определяне на местните заинтересовани страни, проучване на съществуващите базирани туристически услуги, идентифицирането на атракции „Културно наследство” за включването в услугите на „Световно наследство”, създаване на мрежа „Живо наследство” и разпространение на продуктите сред заинтересованите страни. Постигат се следните резултати:

- проведена експертна кръгла маса за „Регионално развитие и пространствено планиране”;
- създаване на виртуален пътеводител за ученици в „Перперикон”.

През същата година се осъществява проект за „Социално и икономическо интегриране на малцинствени и непривилегирани групи на местно ниво” с финансовата подкрепа на програмата МЕДА. Проектът е реализиран в град Комотини, Гърция, а партньори са общините Кърджали, България, и Сурекх, Алжир. Осъществяват се мероприятия за анализ на съществуващата ситуация и подготовка на база данни, техническа помощ, повишаване на капацитета чрез обучения, конференции и обучителни визити, дейности за популяризиране и разпространение на продуктите сред заинтересованите страни.

През 2007 г. община Кърджали реализира друг проект с партньорството на община Комотини в Еврорегион „Еврос-Марица-Мерич”, „Насърчаване на икономическия прогрес чрез развитие на човешките ресурси в трансграничния регион” с подкрепата на оперативна програма ФАР-ТГС за „Интегрирана подкрепа за икономическо развитие и стимулиране на заетостта в България и Гърция”. Разработват се следните дейности: анализ на необходимостта от развитие на човешките ресурси в сектор „Земеделие” и необходимостта от умения на местния бизнес в областта на земеделските проблеми процедури за договаряне, обмяна на опит и добри практики. Освен това се създава „Ръководство за местния предприемач” и се изгражда обучителен център в сферата на земеделието, предоставящ обучение в следните области – европейски изисквания и стандарти, финансови източници, обучение на непривилегирани групи и съвременни технологии в сферата на земеделието. Съвместната трансгранична дейност включва база данни, която подпомага местния земеделски сектор. Постигат се следните резултати: насърчаване и стимулиране земеделския сектор, осъществява се обучение на земеделските производители и се разработва ръководство за местния предприемач.

През 2009 г. между община Кърджали и община Сомотраки, с финансовата подкрепа на програмата ФАР-ТГС за „Устойчиво развитие чрез опазване и съхранение на водите и биоразнообразието в граничната област” България – Гърция, се осъществява проект за „Устойчиво развитие на трансграничния регион чрез опазване на околната среда”. Осъществява се работна среща на тема „Мерки за третиране на

отпадните води в община Самотраки“, организира се семинар на тема „Опазване на околната среда и устойчиво икономическо развитие в трансграничния регион“. Постигат се важни резултати за координиране и сътрудничество при опазването на биоразнообразието и околната среда в Еврорегион „Родопи“. Освен това има действащ проект, който се подписва през 2013 г. с Гърция за изграждане на Еднодневна хирургия в кърджалийска болница МБАЛ „Д-р. А. Дафовски“ с финансовата подкрепа на Министерството на регионалното развитие и благоустройство на България и с финансовата подкрепа на гръцкия план за икономическо възстановяване на Балканите.

През 2014 г., община Кърджали започва изпълнението на проект „Помис“ (Пилотно функциониране на общинска интегрирана система за управление на отпадъците). Проектът се изпълнява със съвместното сътрудничество с община Комотини. Конкретни резултати няма, тъй като се очаква да се финализира към края на 2015 г.

Проектите, които се реализират с гръцката страна, са в сферата на икономиката, на туризма, на младежките дейности. По този начин трансграничното сътрудничество с гръцките общини е с голяма ефективност и значимост от гледна точка на регионалното сътрудничество.

Трансграничните отношения между Момчилград и Комотини започват през 2000 г., а катализатор и принос за развитие на трансграничното сътрудничество между двете общини е Европейската програма – ФАР-ТГС, която е основен финансов инструмент на ЕС. Задачите на трансграничното сътрудничество се свързват с ограничаване на последствията от периферната разположеност на двете общини и оптимално реализиране на възможностите за трансгранично сътрудничество. Освен тези обстоятелства има задължително условие за пограничните региони, респ. община Момчилград, да участва в трансгранични отношения с гръцки общини, за задълбочаване на двустранното евроинтеграционно сътрудничество.

През вековете културно-политическите отношения между Източните Родопи и Западна Тракия са динамични в исторически аспект. По инициатива на община Момчилград се изгражда общ съвместен културен проект за светилището в с. Татул с община Комотини и оперативната програма ФАР-ТГС. Продължителността на проекта е от месец декември 2006 до месец май 2008 г. От страна на община Комотини се осъществява туристически проект – „Развитие на туризма в трансграничния регион“ съвместно с община Момчилград. Идеята на този проект включва организиране на туристически посещения на културно-исторически паметници както в Западна Тракия, така и в Източните Родопи.

През 2013 г. на посещение в община Момчилград пристигат кметът и администрацията на община Мароня, Гърция. На работната среща се обсъждат бъдещи проектни предложения за съвместно трансгранично сътрудничество. В перспективен план има проектно-идеи от действащите оперативни европейски програми за трансгранично сътрудничество. Понастоящем се работи по един комплексен проект между четирите общини – Момчилград, Кърджали, Кирково и Крумовград, а община Момчилград е водеща организация. Основен акцент на проекта е да се участва в четирите световни борси – Лондон, Москва, Берлин и Истанбул. По този начин се обхваща голяма част от Източните Родопи, а като намерение да се създава туристическа дестинация – „Източни Родопи“, като ще се поканят културни и туристически организации от Гърция. При провеждането на културни мероприятия от страна на община Момчилград винаги се изпращат писмени съобщения до побратимената община в Западна Тракия за участие в културните тържества. През последните осем години (2005-2013) общинската администрация на Комотини, посещава официалните културни празници на община Момчилград.

Община Кирково се намира на изгоден и благоприятен географски положение за трансгранично сътрудничество с Гърция. Въпреки това то се осъществява едва през юли 2009 г. с гръцката община Мароня (след административната реформа през 2011 г.

Мароня се присъединява към община Сапес). Кметът и част от общинското ръководство на община Кирково посещават тогавашната община Мароня. Целта на визитата е да се обсъдят сферите на сътрудничество между двете общини, като важно място заемат областите – образование, трансгранични културни паметници и туристически дестинации. През 2009 г. като част от процеса на побратимяване, ученици от СОУ „Отец Паисий” в община Кирково заминават на летен лагер в община Мароня.

В последните години гръцки инвеститори и бизнесмени идват в община Кирково, проучват социално-икономическата ситуация в общината, като имат намерение да създадат фабрика за обработка на тютюн, промишлен комплекс за селскостопанска продукция (плодове и зеленчуци), но на този етап няма сериозни инвеститори. Има изграден хранителен хипермаркет от гръцки бизнесмен. Официалното откриване на трансевропейския еврокоридор № 9 през 2013 г. внесе оживление на транспорта и големия поток на превозни средства в двете посоки. По този начин се осъществява икономически обмен на стоки, капитали, услуги. В един момент от крайгранична община Кирково се превърна в център между двата областни града – Кърджали и Комотини.

За времето от 2001 до 2007 г. община Крумовград няма реализирани трансгранични проекти по програмата ФАР-ТГС с общини от Гърция. По програмата „Европейско териториално сътрудничество” (ЕТС) през 2011 г. се подписва споразумение с община Ариана в Гърция за изпълнение на проект „Зелен център – Природата за нас и ние за природата”. (Програма Гърция – България 2007-2013 г.), финансиран от Европейския фонд за регионално развитие. Целта на проекта е да се подобри трансграничното сътрудничество в областта на природните ресурси и превенция с природни бедствия. За постигане на тази цел в рамките на проекта се уточни изграждането на „Зелен център” в с. Аврен, а продължителността на проекта е от 2011 до 2013 г. При реализацията на проекта община Крумовград се явява като водещ партньор, а партньори са Национална асоциация „Зелен свят” с. Аврен и община Ариана – Гърция.

Вторият проект, в който участва община Крумовград, е за „Лесно пътуване Гърция – България”. Община Крумовград се явява партньор, а водеща организация е „Център за научни изследвания и технологии” – институт по транспорт – Солун. Други партньори на проекта са Институтът по химически анализи – Солун, община Солун, община Кавала, община Серес, община Терми. Финансирането на проекта се осъществява от Европейския фонд за регионално развитие по програмата за Европейско териториално сътрудничество. Основна цел на проекта е да се осигуряват адекватни и достъпни услуги на пътниците, с цел да се направи тяхното пътуване по-лесно и по-безопасно по националните пътни мрежи. Посетителите да се информират за алтернативни места в районите на пребиваване, което може да се постигне чрез предлагане на туристическа информация и презентиране на по-малко известните дестинации. Проектът продължава 24 месеца – от 2011 г. до 2013 г. През месец април 2012 г. в Института по транспорт в гр. Солун, Гърция, се провежда среща на партньорите по проект „Лесно пътуване Гърция – България”. На срещата се поставя акцент изпълнението на дейностите на всеки партньор и се поставят задачите, които следва да бъдат изпълнени до края на юни 2012 г. Община Крумовград извърша дейностите за популяризиране на проекта в медиите (телевизия, радио, интернет) и изследване нуждите на потребителите от общината чрез анкетно проучване. За партньорите проектът осигурява добра възможност за повишаване на икономическото и трансграничното сътрудничество.

Взаимоотношенията на община Ардино с общини от Гърция тепърва, започват да се осъществяват. Пълноправното членство на България в ЕС дава възможност за взаимни трансгранични партньорства и е предпоставка за административно-политически и социално-икономически контакти между България и Гърция, както и за

развитие на трансграничното сътрудничество на общинско ниво. Община Ардино има отношения с община Орестиада, а така също и със „Сдружението на учителите по турски език“ в град Комотини с ръководител Сами Тораман. Същият идва на културните мероприятия, които се организират в гр. Ардино. Ежегодно община Ардино организира културни и спортни празници – международен литературен форум, земляческа среща на ардинци, международен турнир по тенис на маса в памет на Дургут Адемов – Джофи. През първия програмен период (2007-2013) два инвестиционни трансгранични проекта с бившата община Виса (несъществуваща, присъединява се към община Орестиада) не бяха одобрени от секретариата на програма ФАР-ТГС.

Фолклорната група „Зейбеклер“ от град Момчилград включва богата палитра репертоар от танци, ритуали, обичаи и песни от Балканите и Мала Азия. Групата е поканена за участие в културни празници в Западна Тракия. Участвайки на такива празници, фолклорната група изпълнява характерни стиллове и сюжети, които са част от културата на балканския и малоазийския регион. Песните в автентичните си черти се изпълняват от харизматично-причудливия глас на Росица Райчева Максимова – Rossi, която се явява своеобразен събирателен символ на фолклорната група „Зейбеклер“. По покана на сдружение „Сечек“ в град Комотини през октомври 2006 г. участват във „Фестивал на балканския фолклор“. През юни 2007 г. по покана от община Комотини взимат участие в „Международния фестивал на черешата“. През юли 2007 г. получават покана от община Комотини за участие в „Международния фестивал на мазните борби“ в местността Алантепе. По същия начин след покана от община Комотини участват в „Международния младежки фестивал“, организиран в село Калфа през август 2014 г. На посочените културни фестивали фолклорната група „Зейбеклер“ участва с изпълнения на музикално-танцова постановка и песни, характерни за балканския регион.

Съвместните трансгранични връзки на читалище „Обединение – 1913“ град Кърджали с Република Гърция датират от 2001 г., когато за пръв път по програмата за трансгранично сътрудничество – ФАР се финансира трансграничен проект, който има за цел да популяризира културата на двата региона – Източни Родопи и Западна Тракия и да създава партньорски приятелски отношения между общините – Кърджали и Комотини. На институционално културно равнище осъществява партньорство между читалище „Обединение – 1913“ град Кърджали и общинския театър в град Комотини.

Осъществяват младежки обмен и добри практики по програмата „Младежки инициативи на ЕС“. Целта на проекта е взаимно опознаване на младите хора, културата, традициите, обичаите, историята, бита и т.н. През 2012 г. група младежи с учители гостуват една седмица в Кърджали. През 2013 г. първо те гостуват, а после читалище „Обединение – 1913“ заминава в град Орестиада за една седмица. Участват младежи самодейци от различни възрастови групи. Партньорските отношения продължават между двете страни. През месец октомври 2014 г. читалище „Обединение – 1913“ посещава град Орестиада.

В град Орестиада се осъществява контакт и с партньорската организация „Гей“, която е женска организация. Занимава се с производството на биохрани. Поддържа се дългогодишно трансгранично партньорство с тази организация. Председател на организацията е Зои Плумоники. Добри отношения съществуват и с Професионалната гимназия в град Димотика от 2013 г. За новия програмен период (2014-2020) има подготовка и организация на проект по програмата „Еразъм+“, с която ще продължават трансграничните връзки с партньорите от Орестиада и Димотика.

Първите контакти на Регионалния исторически музей в град Кърджали, с този на Комотинския музей се осъществяват през 1994 г. Директор на техния музей тогава е д-р Трендафилос. В началото връзките са с опознавателен характер. Извършват се проучвания на тракийските обекти в Кърджалийска област. Краткосрочна програма набелязва проучвания на археологическия комплекс „Перперикон“ в Кърджалийско и

тракийското светилище на Орфей при село Татул, Момчилградско. Благодарение на д-р Трендафилов се осъществяват контакти и с много неправителствени организации в Гърция, които помагат за бъдещата съвместна дейност. Съвместен трансграничен проект между двата музея не се разработва.

Друг важен момент от сътрудничеството между двата музея е, че се осъществява с посредничеството на общините проект за остров Самотраки и средновековната крепост Монак, която се намира на 4 km източно от Кърджали, над с. Широко поле. През 2007 г. се изгражда инфраструктурата на крепостта от този проект. Със заместник-директора на историческия музей на Комотини Диамандис се открива средновековната крепост Монак и други подобни тракийски паметници в Кърджалийска област. По същия начин съвместно се открива тракийски паметник на остров Самотраки със съдействието на общините Кърджали и Самотраки. Този проект се реализира с програмата ФАР за трансгранично сътрудничество, а музеите като институции се явяват партньори на общините при тези трансгранични проекти. Двугодишен проект се осъществява с община Суфли. С него се изгражда социализацията на тракийското светилище на Орфей при с. Татул, Момчилградско и археологическият комплекс „Перперикон“.

Европейският коридор № 9 представлява значима транспортна линия за трансграничния регион, не само за свободното движение на хора и стоки, но и за развитието на социално-икономическата обстановка. В перспективен план се очертава устойчиво, икономическо и културно развитие на трансграничното сътрудничество в Еврорегион „Родопи“. В този смисъл ние няма какво да делим, границата е една изкуствена преграда, контактите с гръцката страна допринасят за интеграцията на трайния цивилизационен подход, без значение от етнос, бит, вяра, религия и т.н.

Трансграничният изследователски център при Регионалната здравна инспекция (РЗИ) гр. Кърджали се създава благодарение на Програмата за европейско териториално сътрудничество „Гърция – България 2007-2013 г.“, съфинансирана от Европейския фонд за регионално развитие (ЕФРР). Водещ партньор в изпълнението е РЗИ гр. Кърджали с партньори от българска страна – „Обществена коалиция за здраве – Кърджали“ и от гръцка страна – „Лабораторията по хигиена и опазване на околната среда“ в Медицинското училище към Тракийския университет „Демокрит“ в гр. Александруполис (регион Еврос), Р. Гърция.

Построяването на Трансграничния център продължава от март 2011 до март 2012 г., а официално се открива през месец юни 2012 г. Целта на проекта – повишаване качеството на живот в трансграничния регион Кърджали – Комотини и подобряване здравния статус на населението чрез осъществяване на постоянен контрол на компонентите на околната среда – атмосферен въздух, почви, води и храни, както и биологичен материал и влиянията им върху човешкото здраве.

През 2012 г. и 2013 г. се осъществяват съвместни обучителни семинари, в РЗИ – Кърджали, и в „Лабораторията по хигиена и опазване на околната среда“ при Тракийския университет в гр. Александруполис. На обучителните семинари идеята е осъществяване на солидна подготовка, организация, добри съвместни трансгранични отношения между здравните специалисти, обмяна на опит, знания, умения и добри практики в сферата на трансграничното контролиране на околната среда.

Съвместните трансгранични отношения между Трансграничния изследователски център в гр. Кърджали и „Лабораторията по хигиена и опазване на околната среда“ в гр. Александруполис продължават в областта на трансграничното координиране и превенция на общественото здраве и природната (околната) среда.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ И НАУЧНИ ПРИНОСИ

Резултатите от проведеното изследване могат да се групират под формата на следните обобщени изводи:

Формирането на съвременния турско-мюсюлмански културен облик на значима част от населението в Източните Родопи и Западна Тракия започва през втората

половина на XIV в., успоредно с османската колонизация на Балканите, с преселването на тюркски племена от Анадола. Последвалата културна дифузия не е еднократен акт, а сложен и продължителен процес на обособяването на тюркютската/тюркската/турската общност. Тя внася съществена етнодемографска и професионална промяна в облика на населението, която е запазена и понастоящем в горепосочените региони. Заселването на тюркското население в Димотишко, Гюмюрджинско и Ксантийско (Западна Тракия) и Султан йери (Източни Родопи) става предимно чрез пастири и номади, които постепенно придобиват навиците и традициите на уседнали общности. Те устройват за стадата си летни пасища из планинските части на Източните Родопи, застрашени от горещините, идвайки ежегодно със стадата си и семействата си по тези места. В началото на есента се завръщат в постоянните си селища в Беломорската равнина.

В природно-географски аспект има съществена разлика между Източните Родопи и Западна Тракия, която определя и социално-икономическия живот на мюсюлманската общност и историко-географските връзки, които имат селищните общности между двата региона. Пространствено-временното развитие на посочените географски области от втората половина на XIV в. до Балканските войни показва, че планинският облик на Източните Родопи е определящ фактор за поминъка и бита на населението, което се занимава най-вече с животновъдство, а низинният/равнинният характер на Западна Тракия – с растениевъдство. Освен това се забелязва в историко-географски аспект, че Източните Родопи постепенно се обособяват като горско-земеделски район, докато Западна Тракия е с предимно аграрно-промишлена специализация. В продължение на векове населението в Източнородопската област практикува примитивно растениевъдство и животновъдство. За мюсюлманското население това е много тясно обвързано със сезонните миграции между Източните Родопи и Западна Тракия.

Културно-политическите връзки на Източните Родопи и Западна Тракия са с почти постоянен характер до „студената война“. Стопанският живот на повечето населени селища в Източнородопската област е свързан със Западна Тракия по отношение на сезонната земеделска миграция на населението, търговската дейност и деловата активност като цяло. Ролята на традиционен събирателен административно-делови център за всички населени места в Източните Родопи и Западна Тракия изпълнява Гюмюрджина (Комотини) – средищно място, където се разменят идеи, стоки, услуги.

В периода на Студената война културно-политическите връзки между мюсюлманските общности са прекъснати, но в началото на 90-те години на XX в. започват да се възстановяват.

Културно-политическото сътрудничество в съвременните условия на областните, общинските и културните структури са свързани с осъществяването и реализирането на взаимни трансгранични проекти, които се финансират от различни програми на Европейския съюз. Те осигуряват както регионалната интеграция между Източните Родопи и Западна Тракия, така и интеграцията им в Европейското единно пространство.

Потенциалът на общините в Кърджалийска област понастоящем създава необходимите условия за ефективна трансгранична интеграция с гръцките общини в Западна Тракия. Съществена роля за това играят административните областно-общински политики. От географска гледна точка Кърджалийска област се свързва с приграничните области на Гърция – Родопи, Еврос и Ксанти. С първостепенно значение в това отношение е възможността за тяхното взаимно допълване.

Съвременните социално-икономически и административно-политически отношения между общините на област Кърджали и прилежащите им общини в Гърция водят реалното си начало от средата на 90-те години на XX век. Подписват се споразумения за стимулиране и активизиране на връзките между тях, демонстрира се готовност за приятелство, разбирателство и уважение между хората от двете страни на

границата. Като резултат са реализирани значими проекти в областите на икономиката и стратегическото развитие на двата региона, културно-историческия обмен, социалните дейности, заетостта, транспортните проекти, трансграничното опазване на водите и околната среда, трансграничния постоянен контрол.

Ежегодно при организиране на културни мероприятия от страна на общините в Кърджалийска област се изпращат официални писмени съобщения до побратимените общини в Западна Тракия за съвместно честване, за планиране на общи културни програми.

Сред основните прагматични аспекти на изследваната тема изпъква инфраструктурната осигуреност на интеграционния процес. От тази гледна точка изпъква първостепенната роля на Еврокоридор № 9 и допълващата го транспортна мрежа. Чрез нея се реализира отколедна мечта на населението от двете страни на държавната граница за свободно движение на стоки, капитали, инвестиции, услуги и работна сила.

След отварянето на границата има интерес и от гръцка, и от българска страна за посещения на културно-историческите паметници. По този начин се активират двустранните отношения, които до този момент са прекъснати. Така се създават предпоставки за трайно премахване на една изкуствена преграда, за комплексна цивилизационна интеграция без етно-конфесионални ограничения.

Основните измерения в еволюцията на еврорегионалните процеси предполагат синергия за целите на устойчивото развитие, за подобряване условията за живот на населението. В този смисъл европейският трансграничен регион „Родопи“ открива още една възможност за стимулиране на българските общини, като се използва опитът, познанията и помощта на гръцките партньори. Освен това създава и предпоставки за повишаване на деловата активност в гръцките общини.

Еврорегион „Родопи“ обединява две държави с различен потенциал, икономическа специализация и възможности за взаимно допълване, респ. два прилежащи региона с особена социално-историческа динамика и традиция. Създава условия за реална двустранна кохезия, за приближение до средностатистическите параметри на европейското интеграционно пространство. Сред най-важните очаквани мултиплициращи ефекти изпъкват социално-културните феномени на добросъседството между общности със сходна историко-географска съдба. От тази гледна точка съдбата на турското и мюсюлманското население от двете страни на някогашната „железна завеса“ извежда изследвания регион сред най-представителните и му придава допълнителна културногеографска изследователска значимост.

Резултатите от проведеното изследване дават основание да се формулират следните основни **приноси**:

1. Използван е комплексен подход за оценка на взаимно зависимото влияние между културно-политически и интеграционни/дезинтеграционни процеси в трансграничните райони.

2. Дефинира се пространствената географска същност на историческите културно-политически дифузни процеси в трансграничния регион на Източните Родопи и Западна Тракия, тяхното значение за съвременното и перспективното му социално-икономическо развитие на фона на общите континентални интеграционни процеси.

3. Изяснява се ролята на турско-мюсюлманските общности за формирането на етно-културния облик, топонимиката и традиционните вътрешни интеграционни вектори като основа за съвременното трансгранично сътрудничество между Източните Родопи и Западна Тракия.

4. Чрез система от анкетни корелационни проучвания сред възрастното турско-мюсюлманско население се извежда детайлна краеведска информация, допълваща традиционните историко-географски анализи за изследвания трансграничен регион.